

Vadim Prozorov

Salonitanski crkveni sabori iz šestog stoljeća
The Sixth Century Councils of Salona

Vadim Prozorov
Fakultet za povijest
Sveučilišta u Moskvi (Lomonosov)
Lomonosovski prospekt 27, Zgrada 4
Rusija, Moskva 119992
prozorov28@hotmail.com

UDK: 262.6 (497.5 Solin)"05"
94(497.5) : 262.3 "05"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 16. 9. 2010.
Prihvaćeno: 26. 11. 2011.

Vadim Prozorov
Faculty of History
Moscow (Lomonosov) State University
Lomonosovsky prospekt 27, building 4
Russia, Moscow 119992
prozorov28@hotmail.com

UDC: 262.6 (497.5 Solin)"05"
94(497.5) : 262.3 "05"
Original scientific paper
Received: 16 September 2010
Accepted: 26 November 2011

1. Salonitanski crkveni sabor iz godine 530.¹

Dana 15. lipnja godine 530., za konzulovanja Lampadija i Oresta,² čija se imena često spominju u carskim konstitucijama uvrštenim u *Justinianov kodeks*, salonitanski biskup Honorije, metropolit Dalmacije, sazvao je godišnji provincialni crkveni sabor radi donošenja mjera za održavanje reda u svojoj metropoli. Popis biskupa koji su potpisali njegove akte, svjedoči da su Saboru nazočili biskupi Jadere (Zadra), Arbe (Raba, grada na istoimenom otoku u Kvarnerskom zaljevu), Epidaura (Cavtat, u blizini Dubrovnika),³ Skardone (Skradina),⁴ Narone (Vida u blizini Metkovića),⁵ Bestue (ili Bistue Nove, vjerojatno Bilimišća, tj. Zenice u blizini Travnika,⁶ ili sela Mali Mošunj u blizini Viteza, 12 kilometara od Zenice,⁷ ili Ćipuljića, tj. Bugojna, 40 kilometara od Zenice⁸) te Martara (*Martarum*, možda Kotor, tj. *Ecclesia Catheritana*).⁹ Osim spomenutih biskupa dokumente s ovog crkvenog sabora potpisali su i arhiprezbiter i dva prezbitera salonitanske Crkve, četiri prezbitera koji su zastupali nepoznate crkve i prezbiter *Sarniensis ecclesia*, koju neki znanstvenici tumače i kao *Sarsenterensis ecclesia*,¹¹ tj. sarniensku Crkvu (Žitomislići, oko 16 kilometara od Mostara,¹² ili Stolac, 39 kilometara od Mostara¹³), koji su u biskupe promaknuti na sljedećem salonitanskom crkvenom saboru, godine 533., te dva redovnika.¹⁴

Akti s ovih crkvenih sabora, baš kao i sami sabori, i dalje predstavljaju otvoreno pitanje¹⁵ jer su sačuvani u rukopisu *Historia Salonitana Maior*, čija najranija inačica potječe s početka šesnaestog stoljeća.¹⁶ Kako bih ocijenio pouzdanost odluka s crkvenih sabora, usporedit ću ih s kanonskim propisima iz zbirke koju je sastavio Dionizije *Exiguus* (tj. Dionizije Mali, umro prije

1 Klaić N. 1967, str. 76-85.

2 Klaić N. 1967, str 76: "sub die XVII kalendarum iularum consulate vero Lampadii et Toresti."

3 Cambi 2006, str. 185-217.

4 Pedišić 1978.

5 Patsch 1907; Cambi 1983, str. 675 i dalje; Marin 1998, str. 543-560; Vučić 2005, str. 159-170; Škegro 2009, str. 7-34.

6 Truhelka 1893, str. 273-284.

7 Kujundžić 1926, str. 75-83; Pašalić 1960, str. 44-54.

8 Bojanovski 1988, str. 162.

9 Škegro 2010, str. 119-144.

10 Klaić N. 1967, str. 81.

11 Klaić N. 1967, str. 81, bilj. 221.

12 Basler 1984, str. 327.

13 Puljić 1999, str. 93-116; Puljić, Škegro 2006, str. 219-241.

14 Basić 2009, str. 59-69.

15 Lucius 1673, str. 73; Zeiller 1906, str. 149, bilj. 2; Kršnjavi 1900, str. 7, 8; Babić 1993, str. 15.

16 Rukopis s početka šesnaestog stoljeća čuva se u Arhivu Kongregacije za širenje vjere (*Congregatio de propaganda fide*) u Rimu (Br. 264: "III. Albania, Macedonia, Servia, Dalmatia et Illyrico 1648," popisi 607-651). Ostali rani rukopisi su: 1) s početka sedamnaestog stoljeća, u Vatikanskoj apostolskoj knjižnici (*Bibliotheca apostolica Vaticana*), Barb. lat. 828, popisi 109-157; 2) iz sredine sedamnaestog stoljeća u *Bibliotheca apostolica Vaticana*, Barb. lat. 3218, popisi 140-194. Za druge rukopise vidi uvod u Klaić N. 1967, str. 1-14.

1 Klaić N. 1967, pp. 76-85.

2 Klaić N. 1967, p. 76: "sub die XVII kalendarum iularum consulate vero Lampadii et Toresti."

3 Cambi 2006, pp. 185-217.

4 Pedišić 1978.

5 Patsch 1907; Cambi 1983, p. 675ff; Marin 1998, pp. 543-560; Vučić 2005, pp. 159-170; Škegro 2009, pp. 7-34.

6 Truhelka 1893, pp. 273-284.

7 Kujundžić 1926, pp. 75-83; Pašalić 1960, pp. 44-54.

8 Bojanovski 1988, p. 162.

9 Škegro 2010, pp. 119-144.

10 Klaić N. 1967, p. 81.

11 Klaić N. 1967, p. 81, note 221.

12 Basler 1984, p. 327.

13 Puljić 1999, pp. 93-116; Puljić, Škegro 2006, pp. 219-241.

14 Basić 2009, pp. 59-69.

15 Lucius 1673, p. 73; Zeiller 1906, p. 149, note 2; Kršnjavi 1900, pp. 7-8; Babić 1993, p. 15.

16 The early sixteenth-century manuscript is in the Archive of *Congregatio de propaganda fide* in Rome (No 264: "III. Albania, Macedonia, Servia, Dalmatia et Illyrico 1648," lists 607-651). Other early manuscripts are: 1) from the early seventeenth century, in *Bibliotheca apostolica Vaticana*, Barb. lat. 828, lists 109-157; 2) from the mid-seventeenth century, in *Bibliotheca apostolica Vaticana*, Barb. lat. 3218, lists 140-194. For other manuscripts see the introduction to Klaić N. 1967, pp. 1-14.

556.), koja sadrži građu iz razdoblja od Prvoga nicejskog sabora iz godine 325. pa sve do afričkih sabora i *Apostolskih kanona*.¹⁷ Već od tridesetih godina šestog stoljeća ovaj Dionizijev prijevod postao je mjerodavnim izvorom crkvenog prava u Rimu. Njegova najčešće rabljena inačica, koja je izdana ili na samom kraju petog ili početkom šestog stoljeća, posvećena je salonitanskom biskupu Stjepanu, jednom od Honorijevih prethodnika.¹⁸ Stoga je, po svoj prilici, bila itekako poznata sudionicima crkvenih sabora u kasnoantičkoj Dalmaciji, koji u svojim aktima spominju određene stare propise neupitne mjerodavnosti. Osim toga, za potrebe usporedbe poslužit će i kanonski propisi sa crkvenih sabora i sinoda u Europi¹⁹ te zbirka papinskih dekreta (pape Siricija, 384. - 399., za papa Anastazija II., 496. - 498.), koje je također prikupio Dionizije *Exiguus*,²⁰ jer je tim dokumentima moguće zorno pokazati kako su se druge crkve suočavale s teškoćama sličnim onima koje su se javljale u salonitanskoj metropoli.

Prvim trima kanonskim propisima s Crkvenog sabora održanog godine 530. dalmatinskim se svećenicima zabranjuje otudivanje i ugrožavanje crkvene imovine ako bez dopuštenja svojih nadređenih u ime svoje Crkve sklapaju bilo kakav ugovor kojim se za nju stvara neka obveza.

1. *Ni jednom prezbiteru nije dopuštena posudba novca u ime bilo koje povjerene mu Crkve, osim ako se u njegova biskupa nije za crkvene posjede ukazala neodgodiva potreba zaduživanja.*
(*Nullus presbiterorum ad obligationem commissae sibi cuiuslibet ecclesie audeat mutuare pecunias, nisi apud episcopum ipsius in evitabilis debiti pro ecclesiasticis titulis fuerit patefacta necessitas.*)
2. *Jednako tako treba postupiti i s ugovorima biskupa, da prije izvršenja dobiju odobrenje od metropolita, kako bi se Crkva obvezala prihvaćenom odlukom toliko koliko je to dopušteno ugovorom. U tom smislu, ni jednom od vjerovnika, bez iznimke, u strahu od Boga i vremena, ne dopuštamo da se smiju obvezivati*

17 Dionizije Dionysius Exiguus, *Codex canonum ecclesiasticorum*, PL 67, stupci 135-230; *Regulae Ecclesiasticae Sanctorum Apostolorum prolatae per Clementem ecclesiae Romanae pontificem*, PL 67, stupci 141-148. Limouris 1987, str. 127-135.

18 Dionizijev uvodno pismo naslovljeno je na Stjepana u Bodlejanskom kodeksu iz desetog stoljeća (*Codex Bodleianus* 3689), premda se u vatikanskom primjerku s početka osamnaestog stoljeća ne navodi ime Stjepana, već Petra (*Vaticanus Palatinus latinus* 577). No Kasiodor je u *De Institutione divinarum Litterarum* (PL 70, stupci 1137D, glava 23.) napisao: "Qui [Dionizije - op. a.] petitus a Stephano episcopo Salonitano, ex Graecis exemplaribus canones ecclesiasticos, moribus suis, ut erat planus atque desertus, magnae eloquentiae luce compositus, quos hodie usu celeberrimo Ecclesia Romana complectitur."

19 Tu se uglavnom radi o crkvenim saborima u Francuskoj, čiji su akti (osim Mansijeve zbirke) objavljeni u (1) *Monumenta Germaniae Historica* (MGH): *Concilia Aevi Merovingici*; (2) *Corpus Christianorum Series Latina* (CCSL): *Concilia Galliae*; (3) *Sources Chrétiennes* (SC): *Les Canones des conciles mérovingiens* (Vle - VIIe siècles).

20 Dionizije Dionysius Exiguus, *Collectio decretorum pontificum Romanorum*, PL 67, stupci 229-315.

council of Nicaea in 325 to the fifth-century African councils and the *Apostolic Canons*.¹⁷ As early as the thirtieth year of the sixth century this translation of Dionysius became an authoritative source of ecclesiastical law in Rome. Its most commonly used version issued either at the very end of the fifth or at the onset of the sixth century was dedicated to Bishop Stephen of Salona, one of Honorius' predecessors.¹⁸ Therefore it was most likely well known to the participants of the councils in Late Antique Dalmatia who mentioned certain ancient statutes of unquestionable authority in their acts. Additionally, the canons of the fifth and sixth century councils and synods in Europe¹⁹ and the collection of papal decrees (from Pope Siricius (384-399) to Pope Anastasius II (496-498)) also gathered by Dionysius Exiguus²⁰ will be used for comparison, since these documents can demonstrate how other churches confronted difficulties similar to those which arose in the Salonitan metropolis.

The first three canons of the council held in 530 prohibit Dalmatian ecclesiastics from alienating or jeopardizing church property if, without permission from a higher authority, these persons concluded any contract on behalf of their church and under its obligation.

1. *Let no presbyter deign to borrow money under obligation of any church entrusted to him unless the inevitable necessity of debts for ecclesiastical titles is evident to his bishop.*
(*Nullus presbiterorum ad obligationem commissae sibi cuiuslibet ecclesie audeat mutuare pecunias, nisi apud episcopum ipsius in evitabilis debiti pro ecclesiasticis titulis fuerit patefacta necessitas.*)
2. *And similarly the metropolitan's approval is to be granted to contracts of the bishops before they are concluded, since the church must abide by any decision if this has been allowed after careful consideration. In this respect for fear of God and times we set against all creditors discipline, for they do not strive to burden*

17 Dionysius Exiguus, *Codex canonum ecclesiasticorum*, PL 67, cols. 135-230; *Regulae Ecclesiasticae Sanctorum Apostolorum prolatae per Clementem ecclesiae Romanae pontificem*, PL 67, cols. 141-148. Limouris 1987, pp. 127-35.

18 Dionysijev introductory letter was addressed to Stephanus in the tenth-century Bodleian manuscript (*Codex Bodleianus* 3689), although the early eighth-century Vatican exemplar (*Vaticanus Palatinus latinus* 577) bears the name of Petronius instead of Stephanus. However, Cassiodorus wrote in *De Institutione divinarum Litterarum* (PL 70, cols. 1137D, chap. 23): "Qui [Dionizije - V.P.] petitus a Stephano episcopo Salonitano, ex Graecis exemplaribus canones ecclesiasticos, moribus suis, ut erat planus atque desertus, magnae eloquentiae luce compositus, quos hodie usu celeberrimo Ecclesia Romana complectitur."

19 These are mostly the councils in France, whose acts have been published (besides Mansi's collection) in (1) *Monumenta Germaniae Historica* (MGH): *Concilia Aevi Merovingici*; (2) *Corpus Christianorum Series Latina* (CCSL): *Concilia Galliae*; (3) *Sources Chrétiennes* (SC): *Les Canones des conciles mérovingiens* (Vle - VIIe siècles).

20 Dionysius Exiguus, *Collectio decretorum pontificum Romanorum*, PL 67, stupci 229-315.

*niti preuzimati imovinu siromašnih, osim ako prethodno sve nje u cijelosti razjašnjeno. U protivnom, onaj (vjerovnik - op. a.) tko bi takvo što svojevoljno učinio, vlastitom krivnjom sramoti i prezire Crkvu. Isto tako, u pitanje dovodi valjanost ugovora, osim ako nije osiguran osobnom imovinom dužnika. Time se u njega (vjerovnika - op. a.) zalaže imovina samo onoga kojemu prihodi vlastite Crkve nisu dostatni i koji nije zadovoljan sa siromašnima.*²¹

(Similiter quoque apud metropolitanum de episcoporum contractibus si opporteant fieri prius, prius est facienda probatio, ut habita deliberatione in tanto ecclesiam liceat obligari, quantum perpensa fuerit ratione concessum. Pro qua parte cunctis deinceps creditoribus pro Dei timore et temporum contradicimus disciplina ut facultates pauperum sibi non studeant obligare, nisi suprascripto ordine fieri cuncta claruerint. Altero vero presumptione commissa ob noxietatem suam repellit et condemnat ecclesiam, nec prevalere permittit nisi in privata debitoris facultate contractua, ut ipsius tantum res usque ad eum obligari, quem non sufficit ecclesie sue stipendiis cum pauperibus esse contemptum.)

3. *Sukladno očinskoj brizi, određujemo također da se crkveni posjedi ne smiju ni na kakav način darivati niti prodavati. Ne dopušta se pak ni pravo njihove zamjene s bilo kojom osobom ili redom, osim ako to nije u crkvenu korist. Naglašavamo da će za posudbu novca biskupi svojim prezbiterima dodjeliti odobrenje sredstava tek onda kada se odvagnu sve pogodnosti. Kada se doista utvrdi korist (za Crkvu op. a.), onima (biskupima - op. a.) će nadbiskup izdati valjano dopuštenje. Ništa drugo nema čvrsto uporište i Crkva mora odbiti takve nakane.*²²

(Statuimus quoque secundum patrum curam ecclesiastica predia donandum atque vendendum nullatenus esse licentiam; comutandum quoque similiter damnantes arbitrium nisi pro ecclesie compendiis fieri apud eas personas et eo ordine, quod in mutuanda pecunia memoravimus fuit conprobatum, ut, omni utilitatis ratione perpensa, episcopi presbiteri suis tribuant facultatem. Ipsi vero utilitate cognita, ab archiepiscopo concedendum, ne aliter factum obtinet firmitatem et presumptum, personas abdicare cogatur ecclesia.)

Prema općem koncilskom zakonodavstvu, u biskupiji se ništa nije smjelo poduzimati bez odobrenja njezina biskupa. On je bio nadležan za crkvenu imovinu i njome je gospodario uz suglasnost

21 "Altero vero presumptione commissa ob noxietatem suam (debitoris - op. a.) repellit et condemnat ecclesiam (ecclesia - op. a.), nec prevalere permittit nisi in privata debitoris facultate contractua, ut ipsius tantum res usque ad eum (creditorem - op. a.) obligari, quem (debitorem - op. a. V. P.) non sufficit ecclesie sue stipendiis cum pauperibus esse contemptu."

22 Tekst u rukopisu glasi: "ne aliter factum obtinet firmitatem et presumptum, personas abdicare cogatur ecclesia." Farlati (Farlati 1753, str. 166): je u tekstu predložio sljedeći izmjenu: "ne aliter factum obtinet firmitatem et presumptum personae abdicare cogatur ecclesia."

the property of the poor unless it becomes clear that all has been done in accordance with the aforementioned procedure. Otherwise the church condemns and rejects those dealings which have been presumptuously done at his (the debtor's - V.P.) fault, and also does not accord validity to the contract, if it is not confined to the debtor's personal property, in order to oblige to him (the creditor - V. P.) only the property of the person to whom it is not sufficient within the revenues of his church to be held in contempt with the poor.²¹

(Similiter quoque apud metropolitanum de episcoporum contractibus si opporteant fieri prius, prius est facienda probatio, ut habita deliberatione in tanto ecclesiam liceat obligari, quantum perpensa fuerit ratione concessum. Pro qua parte cunctis deinceps creditoribus pro Dei timore et temporum contradicimus disciplina ut facultates pauperum sibi non studeant obligare, nisi suprascripto ordine fieri cuncta claruerint. Altero vero presumptione commissa ob noxietatem suam repellit et condemnat ecclesiam, nec prevalere permittit nisi in privata debitoris facultate contractua, ut ipsius tantum res usque ad eum obligari, quem non sufficit ecclesie sue stipendiis cum pauperibus esse contemptum.)

3. *And in compliance with the care of the Fathers, we determine that there is no right of donation and sale of ecclesiastical estates; and similarly we condemn the right of exchange, if it is not done to the profit of the church and under the supervision of those persons and in accordance with the procedure which, as we have mentioned in the case of a monetary loan, has been approved, and after having considered all the risks involved the bishops will grant approval to their presbyters. When the profit has been determined by them this is to be allowed by the archbishop lest what has been done otherwise obtain strength and be undertaken and as a result the church is forced to depose any persons.²²*

(Statuimus quoque secundum patrum curam ecclesiastica predia donandum atque vendendum nullatenus esse licentiam; comutandum quoque similiter damnantes arbitrium nisi pro ecclesie compendiis fieri apud eas personas et eo ordine, quod in mutuanda pecunia memoravimus fuit conprobatum, ut, omni utilitatis ratione perpensa, episcopi presbiteri suis tribuant facultatem. Ipsi vero utilitate cognita, ab archiepiscopo concedendum, ne aliter factum obtinet firmitatem et presumptum, personas abdicare cogatur ecclesia.)

According to general conciliar legislation, nothing could be undertaken in a diocese without its bishop's authorization. He was in charge of church property and managed it with the consent of

21 "Aliter vero presumptione commissa ob noxietatem suam (debitoris - V.P.) repellit et condemnat ecclesiam (ecclesia - V.P.), nec prevalere permittit nisi in privata debitoris facultate contractua, ut ipsius tantum res usque ad eum (creditorem - V.P.) obligari, quem (debitorem - V.P.) non sufficit ecclesie sue stipendiis cum pauperibus esse contemptu."

22 The text in the manuscript reads: "ne aliter factum obtinet firmitatem et presumptum, personas abdicare cogatur ecclesia." Farlati proposed an amendment in the text (Farlati 1753, p. 166): "ne aliter factum obtinet firmitatem et presumptum personae abdicare cogatur ecclesia."

svojih prezbitera i đakona.²³ Na višoj razini, metropolit je, kao crkveni čelnik provincije, nadgledao upravljanje svim biskupijama u suradnji sa saborom koji je bio sastavljen od provincialnih biskupa i koji je sam sazivao.²⁴

Pod prijetnjom uklanjanja iz službe, kanonski su propisi svećenicima zabranjivali bilo kakvo otuđivanje (prodaju, darivanje, zamjenu ili opterećivanje) crkvenih posjeda, a poglavito nepokretne imovine, bez suglasnosti biskupa, dok biskup to nije smio činiti bez odobrenja svojega metropolita ili sabora svoje provincije.²⁵ Ograničenja sa Salonitanskog crkvenog sabora primjenjuju se na sve gore spomenute načelne oblike otuđenja. Njegovi časni oci priznavali su transakcije s crkvenom imovinom poduzete iz "opravdanih razloga", to jest, (1) ako je Crkvu na njezino otuđenje prisilila "neodgodiva potreba" i (2) ako su ti poslovi u bilo kojem pogledu Crkvi donosili korist. Za otuđenje crkvene imovine prezbiter je morao dobiti dopuštenje svojega biskupa, dok je biskup morao dobiti odobrenje svojega metropolita. Kada te formalnosti ne bi bile ispunjene, ugovor bi se proglašio ništavim ili bi se njime teretila "osobna imovina" svećenika ili crkvenih dužnosnika koji su ga sklopili.²⁶ Trećim salonitanskim kanonom, koji se odnosi na otuđenje crkvene imovine općenito, propisano je kako Crkva iz službe mora ukloniti sve koji se ogriješo o to pravilo.²⁷

Ti su propisi bili normativne naravi. Na Crkvenom saboru u Kartagi 419. godine, biskupima je naređeno da se, ako se javi bilo kakva "potreba", obrate crkvenom prvaku i saboru provincije ne bi li dobili njihovo odobrenje za prodaju crkvenih posjeda te da, u krajnjem slučaju, za svjedoke pozovu susjedne biskupe koji će

his presbyters and deacons.²³ At a higher level, the metropolitan bishop, the head of the province, supervised the administration of all the dioceses in cooperation with the council of provincial bishops convened by him.²⁴

Under the threat of deposition, ecclesiastical canons forbade any alienation (sale, donation, exchange or encumbrance) of church possessions, primarily real property, by the clergy without their bishop's consent and by the bishop without the approval of his metropolitan or council of his province.²⁵ The restrictions of the Salona council apply to all of the aforementioned principle ways of alienation. Its fathers admitted the transactions involving church property carried out with "just cause", that is, if (1) the church was compelled, through "inevitable necessity", to alienate it, and (2) these dealings were in any sense advantageous to the church. To alienate church property, a presbyter had to obtain permission from his bishop and a bishop had to gain the approval of his metropolitan. If these formalities were not observed the contract should be declared void or burden the "personal property" of those clerics and ecclesiastical officials who entered into it.²⁶ The third Salonian canon dealing with the alienation of church property in general stipulates that the church has to depose transgressors.²⁷

These regulations were normative. The council at Carthage in 419 ordered that if any "necessity" emerged, bishops would approach the primate and the council of the province to obtain their approval for the sale of church possessions and, in the last resort, summon as witnesses neighbouring bishops who could

23 U Dionizijevoj zbirci : *Apostolski kanoni*, k. 39, 40, 41. (PL 67, stupac 146); *Antiohija* (oko 328), k. 102, 103. (PL 67, stupci 164C-166A). Ako se razlikuje od broja u Dionizijevoj zbirci, uvriježeni se broj kanonskog propisa navodi u zagradi. Pratim redoslijed crkvenih sabora iz Dionizijeve zbirke, tako da će se prvo pojavljivati uputnice na *Apostolske kanone* koji se pogreškom pripisuju rimskom papi Klementu, unatoč tome što potječe još s kraja četvrtog ili početka petog stoljeća. Dionizije je u svojoj zbirki uvrstio prvi pedeset od osamdeset i četiri ili osamdeset i pet *Apostolskih kanona*. *Les Constitutions apostoliques* (*Apostolske konstitucije*) (SC 336), str. 275-309.

24 U Dionizijevoj zbirci : *Apostolski kanoni*, k. 35. (PL 67, stupac 145B-C); *Antiohija* (oko 328) k. 87. (PL 67, stupac. 161B-C).

25 *Kartaga* (419.), k. 26, 33. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupci 191C-D, 192D-193A); *Hipon* (427.) (*Concilia Africæ 345 - 525*, CCSL 149, str. 110). Papa Lav I. (440.- 461.) u pismu sicilijanskim biskupima od 21. listopada 447. (Mansi 5, stupac 1414) je zabranu otuđivanja crkvene imovine proširio na njezinu razmjenu i darivanje. U svom pismu biskupima južne Galije od 3. prosinca 462. papa Hilarije (461. - 468.) (PL 58, stupci 26-27; *Epistolæ Romanorum pontificum*, ep. 8, str. 146) proglašio je neotuđivim "crkvena zemljišta koja nisu ni jalova ni neplodna" - "nisi prius apud concilium alienationis ipsius causa doceatur". Vidi također Plöchl 1953, str. 245.

26 K. 49. sa Crkvenog sabora u Agdeu (506.) propisuje da je svećenik koji je na sinodu osuđen za neovlašteno otuđenje crkvene imovine štetu dužan nadoknaditi iz svoje vlastite imovine: "Quod si fecerint convicti in concilio et ab honore depositi, de suo aliud tantum restituant, quantum visi sunt praesumpsisse." *Concilia Galliae 314 - 506*, CCSL 148, str. 225.

27 Ista je kazna zaprijećena i kanonom 26. Crkvenog sabora u Kartagi (419.), koji se nalazi u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 191C-D).

pred crkvenim saborom potvrditi da je to učinjeno u bezizlaznim okolnostima.²⁸

U vrijeme salonitanskih sabora Crkva je slijedila pravila nametnuta na svojim ranijim saborima. Na Rimskom sinodu koji je u studenom 502. sazvao papa Simah (498. - 514.), rimskim je biskupima zabranjeno otuđivanje ili razmjena svih seoskih imanja koja su pripadala rimskoj Crkvi, kao i ustupanje crkvene imovine bilo kome osim svećenicima, redovnicima, zatočenicima i hodočasnicima, za čije je uzdržavanje Crkva ta dobra i namijenila.²⁹ Rimski svećenici su se morali držati iste zabrane i kada je posrijedi bila nepokretna crkvena imovina (druge vrste posjeda), koje se nisu koristile u obredne svrhe ili za održavanje crkava, mogle su se prodavati pod određenim uvjetima.³⁰ Svatko tko se ogriješio o to pravilo, morao je biti uklonjen iz službe, a otuđena se imovina morala vratiti Crkvi, katkad čak i uz naknadu dobiti koja je mogla biti ostvarena od trenutka otuđenja.³¹

Na Crkvenom saboru u Agdi, održanom 11. rujna 506. godine, opetovano je određena zabrana prodaje, darivanja i razmjene crkvene imovine na temelju ugovora koje su sklopili svećenici te je, baš kao i u kanonskim propisima sa Salonitanskog sabora, naglašeno kako je crkvena imovina namijenjena siromašnima. Dakle, saborski su se oci usredotočili na činjenicu da neopravdano otuđenje crkvenih posjeda ide na štetu potrebitih.³²

Na Trećem orléanskom saboru, održanom 7. svibnja 538. godine, zabranjeni su "beskorisni ugovori" (*contractus inutiles*, koji se u salonitanskom kanonu nazivaju ugovorima koji "nisu u crkvenu korist", *non pro ecclesie compendiis*) kojima se crkvena imovina opterećuje ili otuđuje.³³ Dok je Salonitanski sabor izrekao svojevrsnu prijetnju ne bi li stao na put vjerovnicima koji bi se drznuli "opteretiti imovinu siromašnih", Orleanski je sabor odredio kako se novi posjednik (možda bivši vjerovnik čije je potraživanje

23 In the collection of Dionysius Exiguus: *Apostolic Canons*, c. 39, 40, 41 (PL 67, col. 146); *Antiohia* (oko 328), c. 102, 103 (PL 67, stupci 164C-166A). The traditional number of a canon if it differs from its number in the Dionysius collection is provided in parentheses. I follow the sequence of the councils in the collection of Dionysius therefore references to the *Apostolic Canons* erroneously attributed to Pope Clement of Rome will appear first despite the fact that they date to the late fourth or beginning of the fifth century. The first fifty *Apostolic Canons* out of eight-four or eighty-five were admitted by Dionysius into his collection. *Les Constitutions apostoliques*, (SC 336), pp. 275-309.

24 In the collection of Dionysius Exiguus: *Apostolic Canons*, c. 35 (PL 67, col. 145B-C); *Antioch* (c. 328) c. 87 (PL 67, col. 161B-C).

25 *Carthage* (419.), c. 26, 33. in the collection of Dionysius Exiguus (PL 67, cols. 191C-D, 192D-193A); *Hippo* (427.) (*Concilia Africæ 345 - 525*, CCSL 149, p. 110). Pope Leo I (440-461), in the letter of 21 October 447 to the Sicilian bishops (Mansi 5, col. 1414), extended the prohibition on alienation of church property to its exchange and donation. In his letter of 3 December 462 to the bishops of Southern Gaul, Pope Hilarius (Hilary, 461-468) (PL 58, cols. 26-27; *Epistolæ Romanorum pontificum*, ep. 8, p. 146) proclaimed unalienable "the ecclesiastical lands which are neither waste nor unproductive", "nisi prius apud concilium alienationis ipsius causa doceatur." See also Plöchl 1953, p. 245.

26 C. 49. of the council of Agde (506.) stipulates that if in the synod a cleric has been convicted of unsanctioned alienation of church property he has to make restitution out of his own property: "Quod si fecerint convicti in concilio et ab honore depositi, de suo aliud tantum restituant, quantum visi sunt praesumpsisse." *Concilia Galliae 314 - 506*, CCSL 148, str. 225.

27 The same penalty is imposed by the canon 26 of the council of Carthage (419) in the collection of Dionysius Exiguus (PL 67, col. 191C-D).

Salonitanski crkveni sabori iz šestog stoljeća
The Sixth Century Councils of Salona

confirm before the council that it had been done in a desperate situation.²⁸

At the time of the councils of Salona, the church followed the rules imposed by earlier councils. The synod of Rome in November 502 under Pope Symmachus (498-514) prohibited the Roman bishops from alienating or exchanging any rural estates belonging to the Church of Rome and assigning church property to anyone except clergymen, monasteries, captives and pilgrims, for whose maintenance the church allocated these resources.²⁹ The priests of Rome had to comply with the same ban on the alienation of ecclesiastical real property (other kinds of possessions, which were not used in the liturgy or for the upkeep of churches, could be sold on certain conditions).³⁰ Any transgressor was to be deprived of his office, and the alienated possessions were to be restored to the church perhaps even with the restitution of earnings which might have been obtained since alienation.³¹

The council of Agde on 11 September 506 repeated the prohibition of selling, donating and exchanging ecclesiastical property according to a contract made by clerics and like the canons of the council of Salona highlighted that church property was allocated to the poor. Thus, the fathers of the councils concentrated on the fact that unreasonable alienation of ecclesiastical possessions worked to the detriment of the needy.³²

The council of Orléans III on 7 May 538 prohibited those "unprofitable contracts" (*contractus inutiles*, the Salonian canon called them contracts "without profits to the church" - *non pro ecclesie compendiis*) which encumbered or alienated ecclesiastical property.³³ While the council of Salona threatened somehow to oppose creditors who would deign to "encumber property of the poor", the council of Orléans declared that a new possessor (perhaps a former creditor whose credit was paid by a portion

28 *Carthage* (419), c. 26. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 191C-D).
29 Ed. by Theodor Mommsen, *MGH Auctores antiquissimi* 12 (1894), str. 449-450.

30 Mansi 8, stupac 267, kanoni 4, 6.; pismo pape Agapeta Cezariju od Arlesa iz 535. (*Epistolæ Arelatenses*, Wilhelm Gundlach (ed.), *MGH Epistolæ 3* (1892), str. 55).

31 Mansi 8, stupac 268, kanon 8. C. 34 sa Crkvenog sabora u Ankiri 314. g., sadržan u Dionizijevoj zbirci (PL 67, col. 154B) navodi kako ugovori koje su prezbiteri sklopili bez dopuštenja svojeg biskupa moraju biti poništeni, crkvena imovina mora biti vraćena, a "biskup po vlastitom nahodenju odlučuje je li bolje prihvatiti kupovnu cijenu ili ne, jer im prihod od prodanih stvari često može donijeti veću vrijednost" (u prijevodu Percivala iz *A Select Library*, str. 132). U pismu pape Gelacija I. arhiđakonu Justinu i branitelju Faustinu (Mansi 8, stupac 130; *Epistolæ Romanorum pontificum*, fragmentum 23, str. 497) spominju se određeni uvjeti povrata crkvene imovine. Vidi također *Orléans III*. (538), k. 13. (12.), k. 26. (23.) (Friedrich Maassen (ed.), *MGH Concilia 1* (1893), str. 77, 81).

32 *Concilia Galliae 314 - 506*, CCSL 148, str. 195: "ut neque uendere neque per quoscumque contractus res unde paupers uiuunt, alienare praesumant." K tome, vidi *Concilia Galliae 314 - 506*, CCSL 148, str. 203, 225, i *Épaone* (517.), k. 7. i 12. (MGH, *Concilia 1*, str. 20-22).

33 *Concilia Galliae 511-695*, CCSL 148A, str. 119; vidi također *Épaone* (517.), k. 12. (MGH, *Concilia 1*, str. 22).

namireno dijelom crkvene imovine) koji je Crkvi odbio vratiti njezinu imovinu, mora izopćiti do donošenja konačne sudske odluke ili povrata crkvenih posjeda.³⁴

Od druge polovice petog stoljeća Crkvi su u ostvarivanju njezinih imovinskih prava pomagali i rimski carevi. Tako je Justinijan potvrdio zabranu prodaje, darivanja, naslijednog zakupa i stavljanja u zalog nepokretne crkvene imovine, to jest nekretnina koje donose korist, kao i "sluga, seoskih robova i žita dobivenog od države".³⁵ U tu kategoriju nisu bili uključeni neplodni i beskorisni posjedi, iako je njihovo otuđivanje bilo dopušteno ako se Crkvi time nije nanosila nikakva šteta. U tim zakonima, objavljenima nakon salonitanskih sabora, kada je Dalmacija iznova postala dijelom Carstva (535. g.), očituje se prijašnja pravna tradicija utemeljena na koncilskom zakonodavstvu i praksi. Justinijanove *Novele* mogile bi biti od pomoći pri rekonstruiranju mehanizma plaćanja dugova Crkve, koji se spominje u 1. i 2. kanonskom propisu sa Salonitanskog sabora. Dug je, naime, bio jedna od onih neodgovornih potreba koje su svećenike prisiljavale na prodaju crkvenih posjeda.

Justinijan je odobrio određene ustupke i dopustio prodaju nepokretne crkvene imovine i njezino davanje u poseban zalog³⁶ ili stavljanje pod hipoteku³⁷ radi pokrivanja crkvenih dugova, pod uvjetom da na raspolažanju nije bilo nikakve pokretne imovine. Tako je prodaja bila dopuštena radi plaćanja poreza Carskoj riznici 537. godine³⁸ i podmirenja dugova prema pojedincima 544. godine.³⁹ Da bi bio zakonit, postupak je morao zadovoljiti sljedeće formalnosti utvrđene zakonom: (1) razmatranje predmeta pred svećeničkim zborom u čijem su sastavu bili biskup i metropolit i njihovo potvrđivanje izjave nadležnih dužnosnika da je novac stečen prodajom utrošen u korist Crkve, jer bi u suprotnom dug platila osoba ili ustanova koja je zajam i uzela (sličan je slučaj, kako se čini, predviđen i 2. kanonskim propisom sa Salonitanskog sabora, u kojem se navodi da je, ako nije pribavljeno dopuštenje nadređenih, dužnik obvezan platiti dug iz svoje vlastite imovine);⁴⁰ (2) potvrda o nemogućnosti plaćanja duga iz bilo kojeg drugog izvora;⁴¹ (3) uredba guvernera provincije, kojom se odobrava otuđenje;⁴² (4) prethodna obavijest o prodaji (dvadeset dana unaprijed);⁴³ (5) novac ostvaren kupoprodajom plaća se na ime podmirenja duga. U slučaju da se nije našao nikakav kupac, vjerovnik je trebao dobiti imovinu "u vrijednosti jednakoj vrijednosti svog potraživanju".⁴⁴

Carski zakonodavac propisuje da svakom kupcu koji prekrši svoje obveze u vezi s imovinom koja pripada Crkvi, ona mora biti

of church property) who declined to return the property to the church had to be excommunicated until a final court ruling or recovery of church possessions.³⁴

As of the second half of the fifth century, the Roman emperors contributed to the enforcement of ecclesiastical proprietary rights. Justinian confirmed the prohibition of the sale, donation, exchange, perpetual emphyteusis and pledge of church real property, that is, profitable real estate, as well as "serfs, rustic slaves, and grain furnished by the State".³⁵ Fruitless and unprofitable possessions were not included in this category, although their alienation was allowed if it did not produce any detriment to the church. These laws, published after the councils of Salona when Dalmatia was reincorporated into the Empire (535), embodied the previous legal tradition based on conciliar legislation and practice. The *Novels* of Justinian can help to reconstruct a mechanism of servicing the church's debts which was referred to in canons 1 and 2 of the council at Salona. Debt was one of those inevitable necessities which compelled ecclesiastics to sell church possessions.

Justinian made some concessions and admitted the sale, special pledge³⁶ or hypothec³⁷ of ecclesiastical real property for the purpose of covering church debts if there were no available chattels. The sale was allowed for tax payment to the Imperial Treasury in 537³⁸ and to discharge debts to individuals in 544.³⁹ In order to be lawful it would have to comply with the following formalities imposed by law: (1) an examination of the matter by the assembly of the clergy, including the bishop and the metropolitan, and their confirmation of the statement of the officials in charge that the money gained from the sale was spent for the benefit of the Church, otherwise, the debt was paid by a person or institution which had taken out the loan (a similar situation seems to be envisaged in canon 2 of the council of Salona, which says that if the consent of a higher authority has not been secured the debtor is bound to pay the debt from his own property);⁴⁰ (2) a confirmation of the impossibility of paying the debt out of any other source;⁴¹ (3) a decree of the provincial governor authorizing alienation;⁴² (4) a preliminary (twenty day in advance) notification of the sale;⁴³ (5) the purchase-money is to be paid on the debt. If no purchaser was found the creditor should receive the property "of the same value as his claim".⁴⁴

The imperial legislator ordered that any purchaser violating his statutes concerning the property which belongs to the church is to be

oduzeta, i to bez povrata plaćene cijene. K tome, dužan je vratiti i plodove koje je u međuvremenu ubrao. Oni kojima su crkveni posjedi darovani ili dani u zamjenu za nešto drugo, također ih moraju vratiti Crkvi. Pritom se kažnjavaju gubitkom "dijela njihove vlastite imovine koji je jednak imovini koju su dobili". Vjerovnik koji je sklopio ugovor o hipoteci, gubi pravo na povrat duga. Crkvenu imovinu dužan je vratiti i mora odustati od svih svojih potraživanja. Premda može tužiti svoje partnerne koji su ugovor sklopili u ime Crkve i koji su obvezne iz ugovora dužni podmiriti iz svoje vlastite imovine, takva osoba nema pravo podizanja tužbe protiv same Crkve.⁴⁵

U sljedeća dva salonitanska kanona osuđuje se simonija u užem smislu, tj. prodaja i kupovanje crkvenih službi, kao i oni koji su se njome bavili, tj. simonisti.

4. *Također, sukladno kanonskoj stezi, odlučujemo da će oni koji na bilo koji način budu umiješani u (nedopuštenu) podjelu i primanje u crkvene redove ili se budu dali uvući u takvu trgovinu, biti izopćeni i smatrani pobornicima simonijskog krivovjerja.*
(*Decernimus etiam iuxta canonicam disciplinam pro ecclesiasticis promerendis ordinibus dantem accipientemque qualibet arte atque figmento, vel qui se ipsis conmortiis duxerint inserendum, anathemate perculsum in simoniace heres reputandum.*)

5. *Neka se također zna da će, ako bi tko od biskupa, prezbitera ili đakona u tome sudjelovao, a pritom znao za nezakonitost tih čina, te ih ne bi sprječio ili bi ih prešutio, odnosno prikrio, i sam biti kažnen zbog nerazumna čina.*
(*Illud quoque sciendum, si quis episcoporum, presbiterorum vel dyaconorum qui fuerint presentes inventi, scientes illicitas ordinationes fieri, resistere neglexerint, aut tacendas subripiendumque crediderint, ipsi penam male ordinationis incurant.*)

Prema kanonskim propisima, simonistima se smatraju svi koji su blagoslov i zaređenje ishodili ili su blagoslovljeni i zaređeni za novac, kao i njihovi pomagači, te se nalaze njihovo prokletstvo. To znači da svećenike umiješane u "podjelu i primanje", kako ih je Salonitanski sabor nazvao prema papi Gelaziјu I.,⁴⁶ najprije treba ukloniti iz službe, a potom izopćiti ili prokleti. Tako su časnioci Salonitanskog sabora u pogledu svećenika okrivljenih za simoniju posegnuli za istim mjerama koje se na simoniste primjenjuju i u *Apostolskim kanonima*, a to su oduzimanje položaja (u skladu s praksom nekih ranijih crkvenih sabora).⁴⁷ i

45 Nov. 7.5. Vidi također Nov. 120.11.

46 Uказ pape Gelaziјa u Dionizijevoj zbirci (PL 67, col. 309; *Epistolae Romanorum pontificum*, ep. 14, str. 375): "Quos vero constiterit indignos meritis sacram mercatos esse pretio dignitatem, convictos oportet arceri, non sine periculo facinus tale patrantes, quia dantem pariter accipientemque damnatio Simonis, quam sacra lectio testatur, involvit." Papa se nedvojbeno poziva na Mt. 9, 8: "gratis accepistis, gratis date."

47 *Kalcedon* (451.), k. 2. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, col. 171B-C). Na Drugom orleanskom saboru (533. g.) (MGH, *Concilia* 1, str. 59, k. 3. i 4.) utvrđeno je da oni koji su za crkvene položaje platili, moraju biti izbačeni iz službe. Vidi također *Clermont* (535.), k. 2. (MGH, *Concilia* 1, str. 66, 67); Orléans V. (549.), k. 10 (MGH, *Concilia* 1, str. 103, 104).

deprived of it without repayment of the price paid. He had to return the benefits which he had acquired in the meantime. Those to whom church possessions were donated or given in exchange also had to restore them to the church. They are punished by losing "a portion of their own property equal to that which they received". The creditor who made a hypothecation contract lost the debt. He had to return ecclesiastical property and renounce all claims. Although such a person could sue his partners who entered into the contract on behalf of the church and who were bound to pay the obligations of the contract from their personal property, he had no right of action against the church itself.⁴⁵

The two following Salonian canons condemned simony, i.e. in a narrow sense the sale and purchase of ecclesiastical offices, and those who practiced it - simoniacs.

4. *And again we decide that as maintained by canonical discipline the persons giving and receiving in order to assume ecclesiastical offices, resorting to cunning or any other method or who are involved in these affairs, will be struck down by anathema and attached to the simoniac heresy.*
(*Decernimus etiam iuxta canonicam disciplinam pro ecclesiasticis promerendis ordinibus dantem accipientemque qualibet arte atque figmento, vel qui se ipsis conmortiis duxerint inserendum, anathemate perculsum in simoniace heres reputandum.*)

5. *Also it must be known that if any bishop, priest or deacon is present there and when he knows the unlawfulness of such ordination he neglects to resist them or even thinks that it is necessary to conceal them tacitly he himself will incur punishment for illicit ordination.*
(*Illud quoque sciendum, si quis episcoporum, presbiterorum vel dyaconorum qui fuerint presentes inventi, scientes illicitas ordinationes fieri, resistere neglexerint, aut tacendas subripiendumque crediderint, ipsi penam male ordinationis incurant.*)

The canons designate as simoniacs those who obtained consecration and ordination and those who consecrated and ordained for money as well as their accomplices and ordered to anathematize them. It means that "giving and receiving" clerics as the Salonian council called simoniacs after Pope Gelasius I.⁴⁶ should be first deposed and then excommunicated or anathematized. Thus the fathers of the council of Salona resorted to the same measures against the clerics found guilty of simony that the *Apostolic Canons* applied to the simoniacs, i.e. degradation (in accordance with the practice of some earlier councils)⁴⁷ and

45 Nov. 7.5. See also Nov. 120.11.

46 The decree of Pope Gelasius in the collection of Dionysius Exiguus (PL 67, col. 309; *Epistolae Romanorum pontificum*, ep. 14, p. 375): "Quos vero constiterit indignos meritis sacram mercatos esse pretio dignitatem, convictos oportet arceri, non sine periculo facinus tale patrantes, quia dantem pariter accipientemque damnatio Simonis, quam sacra lectio testatur, involvit." The pope undoubtedly refers to Mt. 9, 8: "gratis accepistis, gratis date".

47 *Chalcedon* (451), c. 2 in the collection of Dionysius Exiguus (PL 67, col. 171B-C). The council of Orléans II (533) (MGH, *Concilia* 1, p. 59, c. 3 and 4) decreed that those who had paid for ecclesiastical offices should be deposed. See also *Clermont* (535), c. 2 (MGH, *Concilia* 1, pp. 66-67); Orléans V (549), c. 10 (MGH, *Concilia* 1, pp. 103-104).

34 MGH, *Concilia* 1, str. 77, kanon 13. (12); str. 81, kanon 26. (23).

35 *Novele* 7, 46, 120.

36 Nov. 120. 4; 6.2.

37 Nov. 7.3; Nov. 120.4.2; 6.

38 Nov. 46.1.

39 Nov. 120.6.

40 Nov. 120.6.3.

41 Nov. 46.1.

42 Nov. 46.1; Nov. 120.6.2.

43 Nov. 120.6.2.

44 Nov. 120.6.2.

izopćenje,⁴⁸ dočim su laici i redovnici koji su sudjelovali u bilo kakvom "nezakonitom zaređenju" morali biti prokleti.⁴⁹

Početkom šestog stoljeća pape su se priklonili širem tumačenju simonije: nije se više radilo tek o prodaji i kupovanju visokih crkvenih položaja i povlastica već i o podmićivanju birača i pridobivanju moćnih zaštitnika privučenih obećanim nagradama u vidu crkvenih dobara, to jest vrbovanju na nezakonite "zaobilazne načine" (*per ambitu*).⁵⁰

Baš kao i otuđivanje imovine, simonija je, osim štete koju je nanosila duhovnom životu vjerskih zajednica, ozbiljno narušavala i njihovu materijalnu dobrobit jer su simonisti nerijetko nastojali ishoditi naknadu na štetu Crkve. Tako je u Rimu s konca petog stoljeća otuđivanje crkvene imovine bilo isprepleteno sa simonijom, a tijekom napetih izbornih kampanja, kandidati za papinsko prijestolje svojim bi pobornicima obećavali izdašne nagrade, pa bi, u slučaju uspjeha, svoja obećanja morali ispuniti na štetu papinske imovine.⁵¹ Godine 533. ostrogotski kralj Atalarik morao je donijeti mjere protiv simonije u Italiji i biskupima postaviti gornju granicu izdataka tijekom izbora.⁵² U Galiji su simonističke izborne tehnike bile još raširenije i za Crkvu još štetnije negoli u Italiji.⁵³ Pretpostavlja se kako je isti odnos između otuđivanja crkvene imovine i simonije bio prisutan i u Dalmaciji na početku šestog stoljeća.

U sljedeća dva kanonska propisa za svećenike se predviđaju kazne zbog nepoštivanja dužnosti svećenika i ograničava im se pravo napuštanja njihovog područja nadležnosti, putovanja, dolaska na carski sud i promjene crkve bez dopuštenja njihovih nadređenih.

6. *Usto kanonski opominjemo da ni biskupima niti bilo kojoj osobni nižega stupnja nije dopušteno ići u sjedište, odnosno napustiti*

excommunication,⁴⁸ while laymen and monks who participated in any "illicit ordination" had to be anathematized.⁴⁹

In the beginning of the sixth century, the popes adopted a wider interpretation of simony: it is not only the purchase and sale of holy orders and benefices but also bribery of electors and involvement of mighty protectors attracted by promises of rewards from church resources, that is, the ordination through illicit "devious ways" (*per ambitu*).⁵⁰

Like the alienation of property, simony, apart from its damage to the spiritual life of religious communities, seriously impinged on their material welfare since simoniacs often strived to be compensated at the expense of the church. Thus, the alienation of church property in late fifth-century Rome was intertwined with simony, and during the tense election campaigns the candidates for the papal throne promised lavish rewards to their supporters and, in case of success, had to fulfil their promises to the detriment of papal property.⁵¹ In 533, the Ostrogothic King Athalaric had to sanction simony in Italy and fix the limit of expenses of the bishops during election.⁵² The simoniac electoral techniques were even more widespread and detrimental to the church's well-being in Gaul than in Italy.⁵³ The same relationship between the alienation of church property and simony supposedly existed in ecclesiastical practice in early sixth-century Dalmatia.

The next two canons specified penalties for the neglect of duties by clerics and restricted their right to leave the area of their competence, to travel, to come to the imperial court and to change churches without the permission of their superiors.

6. *Besides, we canonically admonish that no bishop or person of subsequent degrees has a right to proceed to the court or to*

48 Apostolski kanoni, k. 30. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 144D): "Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus per pecunias hanc obtinuerit dignitatem, dejiciatur et ipse, et ordinatur ejus, et a communione modis omnibus absindatur, sicut Simon Magus a Petro."

49 Kalcedon (451.), k. 2. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac. 171B-C): "Si quis vero mediator tam turpibus et nefandis datis vel acceptis existiterit, siquidem clericus fuerit, proprio gradu decidat, si vero laicus, aut monachus, anathematizetur".

50 Odgovor pape Simaha Cezariju od Arlesa iz studenog 502. ili 513. (Mansi 8, stupac 212, gl. 2, 6; *Epistola Romanorum pontificum*, ep. 15, str. 724, 726). U pismu pape Hormizde (514. - 523.) španjolskim biskupima u vezi s izborom njihovog metropolita (Mansi 8, stupac 430, gl. 2, travanj 517; *Epistola Romanorum pontificum*, ep. 25, str. 791, 792), podmićivanje birača osuđuje se kao primjer simonije. Za potporu svjetovnih vlasti prilikom izbora, vidi *Apostolske kanone*, k. 31. (30.) u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 144). Vidi također *Clermont* (535), k. 2 (MGH, *Concilia* 1, str. 66, 67). Hess 1958, str. 79.

51 Richards 1979, str. 74. Norton 2007., str. 187. U svom zakonu od 11. ožujka 473., naslovjenom na Himmelco, pretorijanskog prefekta Italije, car Glycerije, koji je, nakon što se odrekao prijestolja, imenovan biskupom Salone, zabranio je simonističko zaređenje, tj. dobivanje crkvenog položaja pomoću novca ili uz potporu svjetovnih dobročinitelja koji su iz toga željeli izvući korist (PL 56, stupci 896-898). Vidi također *Cod. Just.* 1. 3. 29.

52 Norton 2007, str. 188.

53 Norton 2007, pp. 188-190.

provinciju, osim ako, izloživši razloge prema navedenu položaju, ne dobiju dopuštenje nadređenih. U protivnom moraju znati da će izgubiti svoje zvanje i dužnost. Isto tako, hoćemo da i samostanski čelnici budu propisom obvezani da ne odustanu od bavljenja svetim poslom i da ne uživaju u nedostojnim putovima na ljudu vjeri.

(*Praeterea canonice admonemus, ut nullus episcoporum vel sequentis ordinis quecumque persona ad comitatum profiscendi vel mutandi provintiam habeat facultatem, nisi ordine iam superius dicto causa iuste intentionis exposita ab eis ad quos pertinent, fuerint licentiam consecuti. Contra vero venientes ordinis, officiique sui se meminerint sustinere iacturam. Eodem quoque monasterii presidentes volumus iure constringi, ne sacri operis relinquentes studium ad religionis maculam sub ypochristidis cursibus delectentur.*)

7.⁵⁴ *Isto tako, jednakom brigom, sukladno kanonskim propisima, opominjemo da nijedan svećenik ni đakon neće ostati u crkvenoj službi ako prijeđe u koju drugu crkvu i neka se ne povodi primamljivim ponudama. Neka nitko ne prima svećenika bilo kojeg reda, osim ako mu ne bude dopušteno nakon pravična razmatranja. Neka nitko sebi ne umisli da slobodno luta, napustivši povjerene mu bazilike. Neka zna s te strane da se neće lako oslobođiti kazne.⁵⁵*

(*Illud quoque simili cura, iuxta canonum statuta, monemus ne manente ordine presbiter seu dyaconus ad aliam transferantur ecclesiam, nisi idoneis promissionibus invitati. Sed ne clericus cuiusque ordinis accipiendo ab alio, nisi sibi iusta fuerit contemplatione concessum. Relictis vero basilicis sibi commissis nullus vagari sed [sibi] liberum [putet] se sciens ex hac parte non levi ultione constringi.*)

Ovi kanonski propisi dotiču se nekoliko problema s kojima se suočavala rana Crkva, a to su, kao prvo, privremeno napuštanje crkve, samostana, biskupije ili provincije i, kao drugo, premeštanje svećenika u neku drugu crkvu i njegov ulazak u neko drugo područje nadležnosti.

Bez odobrenja svojih nadređenih, svećenici i redovnici nisu mogli napuštati svoje crkve i samostane, bilo to privremeno ili trajno. Ako bi tko na određeno vrijeme trebao otići iz svoje biskupije, od svojeg je biskupa morao zatražiti posebno odobrenje i preporuku.⁵⁶ Pisana preporuka (tzv. preporučnica) bila je nužan preduvjet za prihvatanje svećenika i

54 Farlati je radi usporedbe posegnuo za odgovarajućim kanonskim propisima s crkvenih sabora u Niceji (325. g.), Antiohiji (oko 328. g.) i Kalcedonu (451. g.) te ukazom pape Gelazija I. (Farlati 1753, str. 167).

55 Farlati (Farlati 1753, str. 168) je zadnju rečenicu ispravio kako slijedi: "nullus vagari sibi liberum esse putet, se sciens ex hac parte non levi ultione constringi." Uspoređi k. 91. s Crkvenog sabora u Antiohiji iz Dionizijeve zbirke (PL 67, col. 162B) u vezi s prelaskom svećenika na crkvenu dužnost u nekom drugom području nadležnosti: "ipse (episcopus) vero incompositi motus sui et irrationalibilis audaciae subeat ultionem."

56 Laodicea, k. 144, 145. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 169A). Vidi također "Concilium Turonense I a. 461", *Concilia Galliae* 314-506, CCSL 148, str. 146; Orléans III. (538.), c. 18. (MGH, *Concilia* 1, str. 79).

change the province unless in the above-mentioned order after the explanation of the motive of this intention they secure permission of those to whom they pertain. Let those who go against it not forget that they will incur deposition. To the same purpose we want those who preside over monasteries to be bound by law and, abandoning the zeal for the sacred work, not to amuse themselves in the paths of hypocrisy to the disgrace of religion.

(*Praeterea canonice admonemus, ut nullus episcoporum vel sequentis ordinis quecumque persona ad comitatum profiscendi vel mutandi provintiam habeat facultatem, nisi ordine iam superius dicto causa iuste intentionis exposita ab eis ad quos pertinent, fuerint licentiam consecuti. Contra vero venientes ordinis, officiique sui se meminerint sustinere iacturam. Eodem quoque monasterii presidentes volumus iure constringi, ne sacri operis relinquentes studium ad religionis maculam sub ypochristidis cursibus delectentur.*)

7.⁵⁴ Also with the same care according to the statutes of the canons we warn that nobody remaining within the order of priests and deacons shall be transferred to another church if he has not been invited with appropriate promises. And a cleric of any rank must not be accepted by anyone if he has not been permitted by a just consideration. Leaving his basilica, let nobody wander considering himself free but in this respect let him be bound by the consideration of unmitigated retribution.⁵⁵

(*Illud quoque simili cura, iuxta canonum statuta, monemus ne manente ordine presbiter seu dyaconus ad aliam transferantur ecclesiam, nisi idoneis promissionibus invitati. Sed ne clericus cuiusque ordinis accipiendo ab alio, nisi sibi iusta fuerit contemplatione concessum. Relictis vero basilicis sibi commissis nullus vagari sed [sibi] liberum [putet] se sciens ex hac parte non levi ultione constringi.*)

The canons touch on several problems confronted by the early church: first, temporarily leaving a church, monastery, diocese, or province and, second, the transfer of a cleric to another church and his entrance into another's jurisdiction.

Clergymen and monks could neither temporarily nor permanently leave their churches and monasteries without the sanction of higher authority. If somebody needed to be absent from his diocese for a certain time, he had to request a special approval and recommendation from his bishop.⁵⁶ The recommendation (a commendatory letter) was a necessary

54 Farlati chose for comparison the corresponding canons of the Councils of Nicaea (325), Antioch (c. 328), Chalcedon (451) and Pope Gelasius I's decree (Farlati 1753, p. 167).

55 Farlati corrected the last sentence (Farlati 1753, p. 168): "nullus vagari sibi liberum esse putet, se sciens ex hac parte non levi ultione constringi". Compare c. 91 of the council of Antioch in the collection of Dionysius Exiguus (PL 67, col. 162B) concerning the ordination of a cleric in another's jurisdiction: "ipse (episcopus) vero incompositi motus sui et irrationalibilis audaciae subeat ultionem".

56 Laodicea, c. 144, 145 in the collection of Dionysius Exiguus (PL 67, col. 169A). See also "Concilium Turonense I a. 461", *Concilia Galliae* 314-506, CCSL 148, p. 146; Orléans III (538), c. 18 (MGH, *Concilia* 1, p. 79).

hodočasnika u drugim biskupijama i provincijama.⁵⁷ Ako bi koji svećenik krenuo na put bez dopuštenja svojega biskupa i oglušio se o poziv da se vrati, morao je biti uklonjen iz svoje svećeničke službe.⁵⁸

Biskupu nije bio dopušten odlazak u neku drugu provinciju (tj. promjena njegove provincije) ne samo bez odobrenja biskupā iz njegove vlastite provincije, to jest, njegovog provincialnog sabora i metropolita, koje je morao uvjeriti u mogućnost i nužnost svoje odsutnosti iz biskupije (tj. trebao im je obrazložiti "povod za tu nakanu" i "priskrbiti dopuštenje"), nego i bez poziva metropolita i biskupa provincije u koju se zaputio.⁵⁹ Iz svoje biskupije nije smio biti odsutan više od tri tjedna.⁶⁰ Pod prijetnjom uklanjanja iz službe, bio bi upozoren da ne zadire u nadležnost drugih biskupa i da se ne usudi zaređivati svećenike, posvećivati crkve, odrješivati pokajnike itd. na tuđem području nadležnosti bez opravdanih razloga i propisnog dopuštenja.⁶¹

Možda se zavrni dio 6. kanona Salonitanskog sabora odnos na opate koji su svoje samostane napustili pod izlikom obavljanja nekog posla. Formulacija iz *Akata*, prema kojoj se opatima zabranjuje da "uživaju u nedostojnim putovima" (*sub ypochristidis curribus*), vrlo je neodređena i može se odnositi na bilo koji primjer njihova ulaska u svjetovne poslove koji bi ih naveli da napuste svoja utočišta. Prema crkvenom pravu i pod prijetnjom izopćenja, redovnici, uključujući opate, nisu smjeli napuštati svoje samostane i baviti se svjetovnim stvarima, osim ako im to nije odobrio njihov biskup.⁶²

Što se tiče svećeničkih posjeta sudu (*proficisci ad comitatum*), biskupima je dolazak na sud bez carskog poziva ili pisane preporuke (*litterae formatae*) njihovih metropolita bio zabranjen

requirement for receiving itinerant ecclesiastics and pilgrims in the other dioceses and provinces.⁵⁷ If any cleric started his journey without his bishop's consent and did not comply when summoned to return, he had to be removed from his ministry.⁵⁸

A bishop was not allowed to move to another province (to change his province) not only without approval of the bishops of his own province, that is, his provincial council and metropolitan who had to be convinced of the possibility and necessity of his absence in the diocese (i.e. the bishop should explain "the motive of this intention" and "secure permission") but also without the invitation of the metropolitan and bishops of the province to which he intended to move.⁵⁹ He could not be absent from his diocese more than three weeks.⁶⁰ Under the threat of deposition, he was warned not to impinge upon the jurisdiction of other bishops and to deign ordain the clergy, consecrate churches, reconcile penitents, etc. under another's jurisdiction without justifiable reasons and proper permission.⁶¹

Perhaps the closing part of canon 6 of the council in Salona deals with the abbots who left their monasteries under the pretext of conducting business. The phrase of the Acts that the abbots should not "amuse themselves in the paths of hypocrisy" (*sub ypochristidis curribus*) is very vague and can refer to any case of their involvement into secular affairs which would induce them to leave their retreats. According to ecclesiastical law, under the threat of excommunication, monks, including abbots, could not leave their monasteries and occupy themselves in worldly engagements except when approved by their bishop.⁶²

As far as clerical visits to the court (*proficisci ad comitatum*) are concerned, under the threat of deposition (in full agreement with the Salonitan canon), bishops were prohibited from coming to the imperial court without the emperor's invitation or

pod prijetnjom uklanjanja iz službe (u potpunom suglasju sa salonitanskim kanonskim propisom).⁶³

Biskupima se obraćanje suda svesrdno preporučivalo radi zauzimanja za oštećene, ugnjetavane i siromašne ljudi, udovice i siročad, osuđenike itd., ali bilo je poželjnije da biskup na sud pošalje đakona koji će ga ondje zastupati.⁶⁴ Časni oci crkvenih sabora bili su zabrinuti zbog preuzetnih tužitelja koji su na sudu ostvarivali svoje vlastite interese, obezvrijedivali biskupsko dostojanstvo i otvarali put svjetovnom upletanju u crkvene poslove. Svećenici i redovnici nisu smjeli posjećivati sud i carsku rezidenciju bez dopuštenja svog biskupa i pisanih preporuka svojih provincialnih sabora i metropolita, pa čak i samoga pape, ako je tužitelju bilo dopušteno da prije svojeg odlaska na carski sud svrati u Rim.⁶⁵

Gotovo je nemoguće utvrditi na što se u aktima Salonitanskoga crkvenog sabora misli kad se spominje sud u vrijeme kada je Salona već ušla u sastav Ostrogotskog Kraljevstva. Pismo koje se pripisuje papi Galeziju, može poslužiti kao primjer uporabe pojma *comitatus* u značenju suda ostrogotskih kraljeva u Raveni.⁶⁶ No, bizantske su vlasti Dalmaciju i dalje smatrali carskim teritorijem. Možda bi se zabrana iz salonitanskog kanona mogla proširiti na svaki pokušaj svećenika da se bez propisnog odobrenja obrate civilnim dostojanstvenicima (pa čak i guverneru Dalmacije u Saloni).

Što se tiče premještanja svećenika iz jedne crkve u drugu, na Nicejskom je saboru naređeno da se "ni jedan biskup ni prezbiter ni đakon ne smije premještati iz grada u grad". Drugim riječima, zabranjena im je promjena njihovih župa.⁶⁷ Biskup se nije smio premještati u neku drugu biskupiju, "bilo da je to sebi nametnuo vlastitom voljom ili pod pritiskom naroda ili uz priliku drugih biskupa".⁶⁸ Premještanje je bilo ograničeno, ali ne i posve nemoguće. Za premještaj svećenika morala je postojati "potreba", a za to mu

letters of recommendation (*litterae formatae*) provided by their metropolitans.⁶³

The bishops were strongly recommended to approach the court for intercession for offended, downtrodden and poor people, widows and orphans, convicted persons, etc., and it was preferable if the bishop dispatched a deacon who represented him before the court.⁶⁴ The fathers of the councils worried about those ambitious petitioners who sought their own interests at the court, devalued episcopal dignity and opened the way for secular intervention in the church's affairs. Clerics and monks could not visit the court and imperial residence without their bishop's consent and letters of recommendation given by their provincial councils and metropolitans or even by the pope if the petitioner had been permitted to visit Rome before his departure to the imperial court.⁶⁵

It is hardly possible to establish what court is meant in the acts of the council of Salona, at that time incorporated into the Ostrogothic kingdom. A letter attributed to Pope Gelasius (492-496) provides an example of application of the term *comitatus* to the court of the Ostrogothic kings in Ravenna.⁶⁶ However, the Byzantine authorities continued to consider Dalmatia an imperial territory. Perhaps the prohibition of the Salonian canon could have been extended to any attempt of clerics to approach secular dignitaries (even the governor of Dalmatia in Salona) without proper sanction.

As for the transfer of clergymen, the council of Nicaea ordained that "neither bishop, nor presbyter nor deacon should be transferred from city to city", that is, they were prohibited from changing parishes.⁶⁷ The bishop was not to be translated to another see, "either intruding himself of his own suggestion, or under compulsion by the people, or by constraint of the bishops".⁶⁸ Transfer was restricted though not entirely impossible. There should be a "necessity" for transferring the cleric who needed a letter of recommendation

57 U Dionizijevoj zbirci : Apostolski kanoni, k. 34. (PL 67, stupac 145B); Antiohija (oko 328.), k. 85. (PL 67, stupac 161A). Épaone (517.), k. 6 (MGH, Concilia 1, str. 20); Orléans III. (538.), c. 18 (MGH, Concilia 1, p. 79). Pismo pape Hilarija biskupima južne Galije (PL 58, stupac 26; Epistole Romanorum pontificum, ep. 8, str. 146).

58 Apostolski kanoni, k. 15 u Dionizijevoj zbirci (PL 67, col. 143B); 1. crkveni sabor u Arlesu (314.), k. 2 i 21i (Concilia Galliae 314-506, CCSL 148, str. 4-22).

59 Antiohija (oko 328.), k. 91. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 162B).

60 Serdika (343.), k. 15. u Dionizijevoj zbirci Exiguusa (PL 67, stupci 180D-181A).

61 U Dionizijevoj zbirci : Apostolski kanoni, k. 14k (PL 67, stupci 143A-B); Antiohija (oko 328.), k. 91. i 100. (PL 67, stupci 162B, 163D-164A); Serdika (343.), k. 19 (PL 67, 182B); Konstantinopol (381.), k. 164. (PL 67, stupci 171A-172A). Tours I. (461.), k. 9 (Concilia Galliae 314-506, CCSL 148, str. 146). Orléans III. (538.), k. 16. (MGH, Concilia 1, str. 78). Pismo pape Inocenta biskupu Viktriciju iz Rouena (PL 20, stupac 475), pismo pape Celestina biskupima južne Galije u Codex canonum ecclesiasticorum (PL 56, stupac 579).

62 Kalcedon (451.), k. 3. i 4. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupci 171C-172C). Tarragona (516.), k. 11 (Concilios visigóticos str. 37). "Concilium Arelatense a. 554", Concilia Galliae 511-695, CCSL 148A, str. 171: "Vt abbatibus longius a monasterio uagari sine episcopi sui permissione non licet".

57 In the collection of Dionysius Exiguus: *Apostolic Canons*, c. 34 (PL 67, col. 145B); *Antioch* (c. 328), c. 85 (PL 67, col. 161A). *Épaone* (517), c. 6 (MGH, *Concilia* 1, p. 20); *Orléans III.* (538), c. 18 (MGH, *Concilia* 1, p. 79). Letter of Pope Hilarus to the bishops of Southern Gaul (PL 58, col. 26; *Epistole Romanorum pontificum*, ep. 8, p. 146).

58 *Apostolic Canons*, c. 15 in the collection of Dionysius Exiguus (PL 67, col. 143B); *Arles I* (314), c. 2 and 21 (Concilia Galliae 314-506, CCSL 148, pp. 4-22).

59 *Antioch* (c. 328), c. 91 in the collection of Dionysius Exiguus (PL 67, cols. 162B).

60 *Serdica* (343), c. 15 in the collection of Dionysius Exiguus (PL 67, cols. 180D-181A).

61 In the collection of Dionysius Exiguus: *Apostolic Canons*, c. 14 (PL 67, cols. 143A-B); *Antioch* (c. 328), c. 91 and 100 (PL 67, cols. 162B, 163D-164A); *Serdica* (343), c. 19 (PL 67, 182B); Constantinople (381), c. 164 (PL 67, cols. 171A-172A). *Tours I* (461), c. 9 (Concilia Galliae 314-506, CCSL 148, p. 146). *Orléans III* (538), c. 16 (MGH, Concilia 1, p. 78). Pope Innocent's letter to Bishop Victricus of Rouen (PL 20, col. 475), Pope Coelestinus' letter to the bishops of Southern Gaul in the *Codex canonum ecclesiasticorum* (PL 56, col. 579).

62 Chalcedon (451), c. 3 and 4 in the collection of Dionysius Exiguus (PL 67, cols. 171C-172C). *Tarragona* (516), c. 11 (*Concilios visigóticos* p. 37). "Concilium Arelatense a. 554", *Concilia Galliae* 511-695, CCSL 148A, p. 171: "Vt abbatibus longius a monasterio uagari sine episcopi sui permissione non licet".

63 *Antioch* (c. 328), c. 89. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupci 161D-162A) propisuje da oni koji se ogriješe o to pravilo, imaju biti izopćeni i uklonjeni iz službe. Vidi Hess 2002, gl. 10: "Biskupski posjeti carskome sudu", str. 201-209.

64 *Serdika* (343), k. 8-11. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupci 178-179).

65 U Dionizijevoj zbirci : *Antiohija* (oko 328.), k. 89. (PL 67, stupci 161D-162A); *Kalcedon* (451), k. 23 (PL 67, stupac 176A-B); *Kartaga* (419), k. 106. (PL 67, col. 216B-D). Zakon careva Teodozija i Valentijana iz 439. u *Cod Just* 1. 3. 22.

66 *Epistole Romanorum pontificum*, fragmentum 7, str. 486 (Mansi 8, stupac 127): "Quo ausu, qua temeritate rescribis Ravennam te parare proficisci, cum canones evidenter praecipient nullum omnino pontificem nisi nobis visis, atque consultis, ad comitatum debere contendere."

67 PL 67, stupac 150C-D, *Niceja* (325. g), k. 15. u Dionizijevoj zbirci : "ita ut de civitate ad civitatem non episcopus, non presbyter, non diaconus transferatur. Si quis autem... tale quid agere tentaverit, et se hujuscemodi negotio manciparit, hoc factum prorsus in irritum ducatur, et restituatur Ecclesiae cui fuit episcopus, aut presbyter, aut diaconus ordinatus." Raspravu o toj temi vidi u Hess 2002, gl. 8: "Premještaj biskupa i drugih svećenika", str. 162-178.

68 *Antioch* (oko 328.), k. 99. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac. 163D); prijevodu Percivala iz *Select Library*, str. 194.

je trebala pisana preporuka njegovog biskupa i dopuštenje za obavljanje službe u novoj crkvi, kao i suglasnost biskupa u čiju se biskupiju svećenik selio.⁶⁹ Ako ti uvjeti nisu bili ispunjeni, svećeniku koji je promijenio svoju župu i biskupu koji ga je prihvatio, morala se uskratiti sveta pričest sve dok svećenik ne bi bio vraćen na službu u crkvi u kojoj se i zaredio.⁷⁰ Kanonskim se propisima katkad tražilo da takvi migrantski svećenici budu uklonjeni iz službe.⁷¹ Na takve se slučajeve gledalo kao na raskidanje bračnih odnosa, mistične zajednice između svećenika i crkve u kojoj je posvećen.⁷² To je pravilo potvrđeno raznim koncilskim odlukama te je, uz određene manje preinake, u biti ostalo netaknuto.⁷³ Crkveni sabor u Serdici tu je zabranu utemeljio na načelu prema kojemu svećenik ne bi smio iskati nikakvu korist od napuštanja svoje možda manje i siromašnije ("neuglednije") crkve i odlaska u veću i bogatiju ("otmjeniju") crkvu.⁷⁴ Evo kako se u 2. kanonu s tog crkvenog sabora promjena biskupije povezuje sa simonijom:

Bude li tko tako mahnit ili nerazborit pa da kao izliku ustvrdi kako je od ljudi zaprimao pisma, jasno je da je nekolicinu mogao iskvariti nagradama i mitom, eda bi ga oni što ne imaše iskrene vjere proglašili biskupom, naizgled u ime Crkve.⁷⁵

- 69 Loening 1878, str. 142, bilj. 1, 2: *litterae commendaticiae, litterae formatae, apostolia, epistola ili, možda, isprava označena nekim drugim izrazom.* Hinschius 1870., str. 93. U Dionizijevu zbirci : Kalcedon (451.), k. 13. (PL 67, stupac 174B); Kartaga (419.), k. 54. (PL 67, stupac 198A-C). Ukazom 39. pape Lava Velikog, sadržanim u Dionizijevu zbirci papinskih ukaza (PL 67, stupac 290), naređuje se da se svećenik iz druge provincije ne smije primiti ako nije postignut sporazum (*placitum charitatis*) između njegovog dosadašnjeg i njegovog budućeg biskupa. *Statuta ecclesiae antiqua*, oko. 475., k. 27. (*Concilia Galliae* 314 - 506, CCSL 148, str. 168). "Concilia Africana sec. trad. coll. Hispanae", *Concilia Africanae* 345-525, CCSL 149, Charles Munier (ur.), str. 346. *Épaone* (517.), k. 5. i 6. (MGH, *Concilia* 1, str. 20); *Arles IV.* (524.), k. 4. (MGH, *Concilia* 1, str. 37); *Toledo II.* (527.), k. 2. (*Concilios visigóticos*, str. 43). *Clermont* (535), k. 11. (MGH, *Concilia* 1, str. 68). *Orléans III.* (538) k. 17. i 18. (MGH, *Concilia* 1, str. 78-79); biskupi su iste preporuke trebali prihvatići i izvan svojih vlastitih biskupija.
- 70 U Dionizijevu zbirci : *Niceja* (325.), k. 16. (PL 67, stupci 150D-151A); *Kalcedon* (451.) k. 20. (PL 67, stupac. 175C). "Concilium Turonense I a. 461", *Concilia Galliae* 314-506, CCSL 148, str. 146.
- 71 U Dionizijevu zbirci : *Apostolski kanoni*, k. 15 (PL 67, stupac 143B-C); *Antiohija* (oko 328.), k. 81. (PL 67, stupac 160B); *Kalcedon* (451.), k. 10. (PL 67, stupci 173C-D). "Concilium Arelatense a. 314", *Concilia Galliae* 314-506, CCSL 148, str. 13.
- 72 Hess 2002, str. 162, 163.
- 73 U Dionizijevu zbirci : *Kalcedon* (451.), k. 5k (PL 67, stupac 172D); *Kartaga* (419.), k. 71k (PL 67, stupac. 205B).
- 74 Serdica (343.), k. 1. i 2. u Dionizijevu zbirci (PL 67, stupci 176D-177B) nalagali su da biskup koji je napustio svoju zajednicu i otišao u neku drugu, treba biti izopćen iz Crkve; Hess 1958, str. 72, 73. Papa Lav Veliki propisao je da biskup kojemu je neka "veća biskupija" milija od njegove crkve, treba biti uklonjen iz službe (PL 67, stupac. 290., ukaz 38. u Dionizijevu zbirci papinskih ukaza). *Statuta ecclesiae antiqua*, oko. 475., k. 27. (*Concilia Galliae* 314 - 506, CCSL 148, str. 168). "Concilia Africana sec. trad. coll. Hispanae", *Concilia Africanae* 345-525, CCSL 149, str. 346.
- 75 Hess 2002, p. 213.

from his bishop and permission for ministering in the new church, as well as the consent of the bishop of the diocese to which the cleric moved.⁶⁹ If these conditions were not fulfilled, the cleric who had changed parishes and the bishop who had accepted him had to be denied communion until the former was reinstated in the church for which he had been ordained.⁷⁰ Occasionally the canons required the deposition of such itinerant ecclesiastics.⁷¹ The situation was regarded as a breakdown of matrimonial relations, a mystical union between the clergyman and the church in which he had been consecrated.⁷² This rule was confirmed by various conciliar decisions with some minor modifications but its essence remained intact.⁷³ The council of Serdica based this prohibition on the principle that a cleric should not seek any profit from leaving his, perhaps, smaller and poorer ("ignoble") church for another larger and richer ("noble") one.⁷⁴ Canon 2 of this council associated changing of a see by a bishop with simony. It reads:

If there be such a mad and heedless one who perhaps gives an excuse such as declaring that he had received letters from the people, it is clear that he has been able to corrupt a few by rewards and payment and [that] those who did not have sincere faith would proclaim in the church seeming to ask for him to be bishop.⁷⁵

No ako je premještaj bio zakonit, svećeniku se u njegovoj novoj crkvi trebala osigurati odgovarajuća plaća.⁷⁶ Ondje bi bio postavljen na određeni položaj, što bi mu davalо pravo na udio u crkvenim prihodima. Od kasne antike na Zapadu se podjela crkvenog prihoda obavljala prema dvama obrascima: na četiri dijela ili na tri dijela. Prema prvom obrascu, jedan bi se dio dodijelio biskupu i njegovom kućanstvu, jedan svećenstvu, jedan u dobrotvorne svrhe radi uzdržavanja siromašnih, a jedan za popravke i ukršavanje crkve.⁷⁷ Kod podjele na tri dijela nije se izdvajao dio u dobrotvorne svrhe. Bilo kakvo zaređenje ili premještaj svećenika iz jedne crkve u drugu, morao je imati uporište u odgovarajućim sredstvima dostatnim za uzdržavanje crkve i njezinih svećenika. Stoga je papa Celestin svećenicima koje brinu njihove vlastite plaće, preporučio da ostanu u istoj crkvi i ne polažu pravo na plaću drugoga.⁷⁸

Sljedeća se dva kanona bave posljedicom zaređenja prevelikog broja svećenika u jednoj te istoj crkvi, tj. neslogom među svećenicima (možda zbog raspodjele prihoda i službi).

8.⁷⁹ *Također vjerujemo da ne smijemo zaređivati prezbitere i đakone koji se živo nastoje isticati pred ljudima po različitim župnim crkvama više nego je potrebno,⁸⁰ zbog čega se više ne natječu u dobrim djelima, nego žeze⁸¹ uđovoljiti svojoj sklonosti svađi. (Credimus etiam subiungendum, ne, volentes prestare [obsequium] personis per diversas parochiales ecclesias, presbiteros ultra quam necesse est aut dyaconos ordinemus, per quam rem non emulatio boni operis sed dissentionum volunt studia procurari (promoueri).*

9. *Neka se očuvaju obvezna primanja svećenika [,sa svim sredstvima za život,]⁸² prema kojima želimo biti razumno strogi, a ne želimo biti sramno popustljivi, da ih zbog nereda na učinimo slabima.*

76 Agde (506.), k. 36. (*Concilia Galliae* 314-506, CCSL 148, str. 208): "Clerici etiam omnes, qui ecclesiae fideliter uigilanter que deseruiunt, stipendia sanctis laboribus debita secundum seruitui sui meritum uel ordinationem canonum a sacerdotibus consequantur."

77 Pismo pape Gelacija I. iz g. 494. biskupima Lukanije, Brutije i Sicilije, sadržano u Dionizijevu zbirci (PL 67, stupac. 310, ukaz 27; *Epistolae Romanorum pontificum*, ep. 14, str. 378), njegovo pismo Justinu i branitelju Faustinu (Mansi 8, stupci 135-136; *Epistolae Romanorum pontificum*, fragmentum 24, str. 498).

78 Pismo pape Celestina biskupima južne Galije u *Codex canonum ecclesiasticorum* (PL 56, stupac. 579-580).

79 Farlati upućuje na 6. kanon Crkvenog sabora u Serdici (Farlati 1753, str. 168).

80 Farlati je ovaj ulomak objasnio na sljedeći način: "Nimirum aliqui conabantur obrepere ad Sacerdotium commendatione hominum potentium, et gratiosorum, quibus obsequi, et gratificari cum vellent Episcopi, plures, quam opus esset, ad Presbyteratum, vel Diaconatum provehebant." Uz to, predložio je da se iz "praestare", doda "obsequium", to jest: "... ne uolentis prestare obsequium personis per diversas parochiales ecclesias, presbiteros ultra quam necesse est aut dyaconos ordinemus" (Farlati 1753, str. 168). Po mojem mišljenju, ovaj kanon ne iziskuje nikakvu dopunu.

81 Farlati je smatrao kako je prepisivač riječ "solent" zamijenio riječu "volunt" (Farlati 1753, str. 168).

82 U tekstu postoji praznina, i Farlatijev prijedlog da je popuni izrazom "sustentationi vel alimentis" zvuči razborito (Farlati 1753, str. 168).

However if the transfer was legal, the cleric would be provided with an adequate stipend in his new church.⁷⁶ He was appointed to a certain position in the church which gave him a right to his portion of ecclesiastical revenue. In the West since Late Antiquity, the division of church income was practiced in two forms: fourfold and threefold. The former pattern assigned a part of the revenues to the bishop and his household, a part to the clergy, a part to charity to sustain the poor, and a part for the repair and furnishing of the church.⁷⁷ The threefold division did not separate a portion for charity. Any ordination or transfer of the cleric from one church to another had to be backed by adequate resources sufficient for the maintenance of the church and its ecclesiastics. Therefore Pope Coelestinus recommended those clergymen who would be concerned for their own salaries to remain in the same church and not to claim another's stipend.⁷⁸

The next two canons deal with the consequence of the ordination of too many clerics in some churches, i.e. discord among the clergy (perhaps over the distribution of revenues and offices).

8.⁷⁹ *Moreover we also believe that we shall not ordain more presbyters and deacons, who want to be superior to all other persons in various parochial churches, than needed.⁸⁰ Because thus they do not strive to emulate the good works of each other, but want⁸¹ to satisfy their inclination for dissension.*

(*Credimus etiam subiungendum, ne, volentes prestare [obsequium] personis per diversas parochiales ecclesias, presbiteros ultra quam necesse est aut dyaconos ordinemus, per quam rem non emulatio boni operis sed dissentionum volunt studia procurari (promoueri).*)

9. *Let the ecclesiastical stipend intended [for the maintenance]⁸² of the clergy be preserved for everyone. We do not wish to be benevolent to those who were disgracefully diminished by confusion but to be reasonably strict to them.*

76 Agde (506.), c. 36 (*Concilia Galliae* 314-506, CCSL 148, p. 208): "Clerici etiam omnes, qui ecclesiae fideliter uigilanter que deseruiunt, stipendia sanctis laboribus debita secundum seruitui sui meritum uel ordinationem canonum a sacerdotibus consequantur".

77 Pope Gelasius I's letter in 494 to the bishops of Lucania, Brutia and Sicily in the collection of Dionysius Exiguus (PL 67, col. 310, decree 27; *Epistolae Romanorum pontificum*, ep. 14, p. 378), his letter to Archdeacon Justinus and Defensor Faustinus (Mansi 8, cols. 135-136; *Epistolae Romanorum pontificum*, fragmentum 24, p. 498).

78 Pope Coelestinus' letter to the bishops of Southern Gaul in the *Codex canonum ecclesiasticorum* (PL 56, col. 579-580).

79 Farlati referred to canon 6 of the council of Serdica (Farlati 1753, p. 168).

80 Farlati explained this passage as follows: "Nimirum aliqui conabantur obrepere ad Sacerdotium commendatione hominum potentium, et gratiosorum, quibus obsequi, et gratificari cum vellent Episcopi, plures, quam opus esset, ad Presbyteratum, vel Diaconatum provehebant", and proposed adding "obsequium" after "praestare", that is: "... ne uolentis prestare obsequium personis per diversas parochiales ecclesias, presbiteros ultra quam necesse est aut dyaconos ordinemus" (Farlati 1753, p. 168). To my mind this canon does not require any addition.

81 Farlati thought that a copyist had replaced "solent" with "volunt" (Farlati 1753, p. 168).

82 There is a gap in the text and Farlati's suggestion to fill it with "sustentationi vel alimentis" appears reasonable (Farlati 1753, p. 168).

(Stipendia ecclesiastica debita clericorum [alimentis] omnibus conserventur, ne quibus esse volumus cum ratione districti efficiamur tenuatis confusione ignominiose remissi.)

Ovi se kanoni po svoj prilici odnose na slučajeve kada bi premještajem svećenika iz jedne crkve u drugu, veću i otmjenjuju, nastao prekomjeran broj osoba koje su plaću morale dobivati iz prihoda crkve, pa je ona, da bi pokrila te troškove, morala zapasti u dug i založiti svoju imovinu. U predgovoru jednoj od svojih novela tu je nezgodnu situaciju opisao i car Justinian.⁸³ On i raniji zakonodavci propisali su da broj svećenika u određenoj crkvi mora biti primjeren njezinim dobrima te se ne bi smio povećavati bez potrebe i dostatnih sredstava za uzdržavanje.⁸⁴ Kako se čini, dalmatinski su biskupi, unatoč tome što je broj svećenika već nadilazio potrebe, odlučili sačuvati plaću za sve svećenike koji su se zaredili pred crkvenim saborom, ali su se obvezali uzdržati se od zaređivanja većeg broja svećenika od onog koji će biti potreban u budućnosti. Justinian je donio sličnu odredbu i naredio da se, bez smanjivanja broja svećenika, sa zaređenjima prestane sve dok broj svećenika ne bude razmjeran prihodima crkava. I on je spomenuo pomutnju koja nastaje zbog prekomjernog broja svećenika i njihovog nedostatnog financiranja.⁸⁵

10. *Opominjemo također da svećenicima, kad očekuju poziv na svoju raspravu, nije dopušteno miješati se u tuđe poslove. Neka se u tuđim poslovima ne stavlaju u zaštitu bilo koje strane. Ali ako slušaju...⁸⁶ tuđe prijepore i ako bi ih se pitalo, neka ne propuste iznijeti istinu.*

(Amonentes etiam ne negotiis alienis eis se liceat implicare, quatenus ad audientiam suam evocandi habeant presumptionem, neque alienis iudiciis partem defendentem occurant. Sed tantum modo audientes [...] litigia, veritatem requisiti proferre non negligant.)

Desetim se kanonom po svoj prilici utvrđuju granice biskupske sudske nadležnosti, premda formulacija "nije dopušteno miješati se u tuđe poslove" (*negotiis alienis se implicare*), u kojoj odjekuju riječi sv. Pavla Apostola, ima šire značenje, to jest upletanje u bilo kakve svjetovne djelatnosti u nečiju osobnu korist.⁸⁷ Kako je propisano crkvenim zakonodavstvom, biskupska sudska nadležnost obuhvaćala je stegovne, građanske i kaznene predmete u koje su bili uključeni pripadnici svećenstva.⁸⁸ Civilne

83 Nov. 3, se odnosila na crkve u Konstantinopolu.

84 Cod. Just. 1. 3. 11; Nov. 3; Sokolov 1896, str. 264, 265, 277.

85 Nov. 3, gl. 2.

86 Farlati je prazninu popunio riječju "taciti" (Farlati 1753, str. 169).

87 2 Ad Timotheum 2. 3-4.: "Collabora sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans implicat se saeculi negotiis, ut ei placeat, qui eum elegit." U Dionizijevoj zbirci : *Apostolski kanoni*, k. 7. (PL 67, stupac. 142B-C); *Kalcedon* (451.), k. 3. (PL 67, stupac 171D); k. 16. sa Sabora u Kartagi iz 419. poziva se na Drugu poslanicu Pavla Apostola Timoteju (PL 67, stupac. 189B-C). Loening 1878, str. 171-174.

88 U Dionizijevoj zbirci : *Kalcedon* (451.), k. 9. (PL 67, stupac. 173B-C); *Kartaga* (419.), k. 15. (PL 67, stupac 189A-B). Pismo pape Gelazija I. (Mansi 8, stupci 137-138); *Épaone* (517.), k. 11. (MGH, *Concilia* 1, p. 22); *Orléans III.* (538.), k. 35. (32) (MGH, *Concilia* 1, p. 83).

83 Nov. 3 concerned with churches in Constantinople.

84 Cod. Just. 1. 3. 11; Nov. 3; Sokolov 1896, pp. 264-265, 277.

85 Nov. 3, ch. 2.

86 Farlati filled the gap with "taciti" (Farlati 1753, p. 169).

87 2 Ad Timotheum 2. 3-4.: "Collabora sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans implicat se saeculi negotiis, ut ei placeat, qui eum elegit." In the collection of Dionysius Exiguus: *Apostolic Canons*, c. 7 (PL 67, col. 142B-C); *Chalcedon* (451), c. 3 (PL 67, col. 171D); c. 16 of the council of Carthage in 419 refers to this second letter of Paul the Apostle to Timothy (PL 67, col. 189B-C). Loening 1878, pp. 171-174.

88 In the collection of Dionysius Exiguus: *Chalcedon* (451), c. 9 (PL 67, col. 173B-C); *Carthage* (419), c. 15 (PL 67, col. 189A-B). Pope Gelasius I's letter (Mansi 8, cols. 137-138); *Épaone* (517), c. 11 (MGH, *Concilia* 1, p. 22); *Orléans III.* (538), c. 35 (32) (MGH, *Concilia* 1, p. 83).

(Stipendia ecclesiastica debita clericorum [alimentis] omnibus conserventur, ne quibus esse volumus cum ratione districti efficiamur tenuatis confusione ignominiose remissi.)

Presumably they refer to the situation when the transfer of clerics from one church to another, major and noble, created this excess of persons who had to be paid out of the church's income and the church had to incur debt to meet these expenses and to pledge its property. Emperor Justinian described such an awkward situation in the preface to one of his novels.⁸³ He and earlier legislators decreed that the number of clerics in a particular church should be adequate to its resources and would not increase without necessity and sufficient maintenance.⁸⁴ As it would appear that the Dalmatian bishops, despite the fact that the number of the clergy had exceeded the demand, had opted to reserve the stipend for all the clerics who had been ordained before the council and bound themselves to refrain from the ordination of more clergymen than needed in the future. Justinian made a similar provision and ordered, without diminishing the number of the clergy, to cease ordinations until the number of ecclesiastics would be proportionate to the income of churches. He also mentioned the confusion resulting from the excess of clergy and their insufficient funding.⁸⁵

10. *And now we reprove that they are not allowed to involve themselves in another's affairs since they have the arrogance to summon to their hearings, and let them not happen to be advocates of a party before another's courts. But only in hearing...⁸⁶ litigations let them search for the truth and not neglect to reveal it.*

(Amonentes etiam ne negotiis alienis eis se liceat implicare, quatenus ad audientiam suam evocandi habeant presumptionem, neque alienis iudiciis partem defendentem occurant. Sed tantum modo audientes [...] litigia, veritatem requisiti proferre non negligant.)

Canon 10 presumably determined the limits of episcopal court jurisdiction, although the phrase "they are not allowed to be involved in another's affairs" (*negotiis alienis se implicare*), echoing the words of St. Paul the Apostle, has broader application, that is, the involvement in any secular activities in someone's personal interests.⁸⁷ As enjoined by ecclesiastical legislation, episcopal judicial authority covered disciplinary, civic and criminal cases involving the clergy.⁸⁸ Civil authorities often did not recognize the

vlasti često nisu priznavale ovlasti biskupskih sudova u kaznenim stvarima. Biskup je katkad mogao nastupiti kao arbitar u sporovima između laika koji su tražili arbitražu.⁸⁹

Ovim su kanonskim propisom biskupi možda upozorenji kako ne smiju odlučivati u stvarima koje su izvan njihove nadležnosti, već ulaze u djelokrug bilo civilnog suda bilo nekog drugog biskupa.⁹⁰ Nešto kasnije, na Drugom salonitskom saboru, iz godine 533., proglašena je zabrana upletanja u poslove drugih biskupija i zadiranja u tuđe povlastice, među kojima je jedna od najvažnijih bila i sudska ovlast biskupa.⁹¹

Što se tiče pojavlivanja svećenika u svojstvu odvjetnika na nekom drugom судu, kanonski je propis možda upućivao na zabranu svećeničkog svjedočenja na svjetovnim sudovima.⁹² K tome, možda je ciljao i na zabranu pozivanja biskupa u neku drugu provinciju kao arbitra u sporovima među biskupima te provincije.⁹³ Na kraju kanona časni oci sabora su, prema mojoj mišljenju, propisali kako biskup može suditi jedino u sporovima koji ulaze u njegove ovlasti. Drugim riječima, praznina u tekstu mogla bi se rekonstruirati kao *sua litigia* ("svoje prijepore") za razliku od *aliena litigia* ("tuđe prijepore").

11. *Svećenik, pak, bilo kojeg stupnja, ako bi primio kanonsku dobit protiv propisa, treba ju s pravom odbiti. U protivnom ne bi mogao imati nikakva prava povrata posuđena novca.*

(Usuram namque contra precepta canonum accipientem cuiuslibet ordinis in clero merito abdicandum, ut nullam vel ipsius mutuate pecunie repetendi possit habere licentiam.)

Sveto pismo,⁹⁴ časni crkveni oci⁹⁵ i crkveno pravo⁹⁶ osuđivali su i zabranjivali lihvarenje, to jest posuđivanje novca uz kamatu. Kanonima je bilo propisano da svećenici, ako bi posudili novac ili kakvu drugu stvar, imaju pravo na povrat istog novčanog iznosa ili iste stvari.⁹⁷ Svećenici koji bi bili proglašeni krivima za lihvarenje, trebali su biti uklonjeni iz službe. Uz tu ustaljenu zabranu lihvarenja kanonskim je propisom sa Salonitskog sabora bilo

89 Cod. Just. 1. 4. 8. Prema rimskom pravu laicima je bilo dopušteno pokretanje parnica pred biskupskim sudom, uz zajedničku suglasnost. U tom slučaju, ulogu arbitra preuzeo bi biskup. Vismara 1937; Vismara 1995, str. 225-251; James 1983, str. 25-46.

90 Pismo pape Inocenta biskupu Viktriciju iz Rouena (PL 20, stupci. 472-473).

91 Vidi akte sa Salonitskog sabora iz 533. Klaić N. 1967, str. 84.

92 *Kartaga* (419), k. 59. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 201D); Cod. Just. 1. 3. 7.

93 Hess 1958, str. 82.

94 Izl. 22, 25; Lev. 25, 35-37; Pnz. 23, 20-21; Ps. 14, 5, Izr. 28, 8; Ez. 18, 10-13; 22, 7-12; Lk. 6, 34-35.

95 Moser 1997.

96 U Dionizijevoj zbirci : *Apostolski kanoni*, k. 44 (PL 67, stupac 146D); *Niceja* (325.), k. 17 (PL 67, stupac 151A); *Laodiceja*, k. 108. (PL 67, stupac 165C); *Kartaga* (419), k. 5. (PL 67, stupac 187A-B); 3. i 4. ukaz pape Lava I. (PL 67, stupac 279). *Arles II.* (između 442. i 502.), k. 14 (*Concilia Galliae* 314-506, CCSL 148, str. 114-30). *Tours* (461.), k. 13. (*Concilia Galliae* 314-506, CCSL 148, p. 147). *Tarragona* (516), k. 3. (*Concilios visigóticos*, p. 35). *Orléans III.* (538), k. 30. (27) (MGH, *Concilia* 1, str. 82). Gl. 15. ukaza pape Gelazija I. (Mansi 8, stupac 139).

97 *Kartaga* (419), k. 16. u zbirci Dionizija Exiguusa (PL 67, stupac 189C).

jurisdiction of ecclesiastical courts in criminal cases. Sometimes the bishop could act as an arbitrator in disputes between laymen who requested arbitration.⁸⁹

The canon, perhaps, warned bishops against judging cases which were not under their jurisdiction and belonged to the authority of either the civil courts or another bishop.⁹⁰ Later, in 533, the second council of Salona promulgated the ban on intrusion into another's diocese and infringement of another's privileges, among which the judicial authority of the bishop was one of the most important.⁹¹

As for the appearance of a cleric in another's court as an advocate, the canon could refer to the prohibition of clerics from testifying in secular courts.⁹² Besides, it may have also alluded to a ban on inviting a bishop in another's province as an arbitrator in disputes of the bishops of that province.⁹³ At the end of the canon, the fathers of the council, to my mind, demanded that the bishop judge only in litigation which fell under his jurisdiction, that is, the lacuna in the text can be restored as *sua litigia* (his litigations) in the counterbalance to *aliena litigia* (another's litigations).

11. *Since certainly a cleric of any grade, who against the precepts of the canons, received usury must be deservedly deposed, let him have no right to recover money lent.*

(Usuram namque contra precepta canonum accipientem cuiuslibet ordinis in clero merito abdicandum, ut nullam vel ipsius mutuate pecunie repetendi possit habere licentiam.)

Usury, that is, money lending with interest, was condemned and prohibited by Holy Scripture,⁹⁴ the fathers of the church⁹⁵ and ecclesiastical law.⁹⁶ The canons ruled that if ecclesiastics lent money or anything else they ought to be paid back the same amount of money or to receive the same thing.⁹⁷ Clerics found guilty of usury had to be deposed. The canon of the council of Salona added to the usual prohibition of usury that such a cleric

propisano da bi takav svećenik trebao izgubiti i pravo na novac koji je posudio. Dakle, Crkva je isticala kako svećenici, koji su dužni činiti dobrovorna djela, ne bi smjeli ostvarivati svoje vlastite interese na štetu svojih zajednica.

12. *Nije dopušteno ni posvećivanje nikakvih oltara, osim ako im utemeljitelji čvrstim pravom ne osiguraju pristojna primanja, da se ne bi izrodila ikakva jadikovanja na službovanje svećenika ili siromaha, kako oni ne bi bili nepotrebno izloženi takvoj oskudici. (Nulla etiam altaria nobis liceat dedicare, nisi a fundatoribus firmo iure dignis fuerint donata redditibus, ut nulla deinceps de stipendiis clericorum vel pauperum querella nascatur, nec huius egestatis necessitate subiaceant.)*

Prema 12. kanonu crkva (oltar) nije se smjela posvetiti ako se njezin utemeljitelj nije pobrinuo za uzdržavanje svećenstva i siromašnih. U svojoj 18. homiliji o *Aktima* Ivan Zlatousti je napisao kako bi svaki zemljoposjednik na svojem imanju trebao podignuti crkvu i podariti joj dobra, poput miraza za nevjesta.⁹⁸ Sukladno Justinianovom zakonu objavljenom godine 538., kojim je postavljeno pravilo prema kojemu bi za novoizgrađenu crkvu trebalo točno odrediti izvore prihoda svećenstva, crkva je takav miraz trebala primiti prije svojeg posvećenja.⁹⁹

13. *Stoga određujemo da pokajnike za sve grijeha protiv vjere svakoga dana i trenutka jedanput svećenik treba odrješiti, kako bi se brzo vratili u svjetovan život. Neka [pokajnici] ne budu protiv pokajanja i truda oko dobrih djela i neka znaju da ne mogu koristiti često odrješenje, u nadi na otpuštenje grijeha. Neka se također zna da nikomu iz svetoga reda nije dopušteno primiti istinsko pokajanje, jer nije dolično onomu tko je izabran u svećenički red neprekidno se baviti time, jer je to vezano za strah od Boga. Ne treba uznemiravati pripadnike svetoga reda zbog muka kojima se izlažu, jer su neke pokore po kanonima određene i traju puno vremena. Njima se, kada prođe vrijeme, neće dodijeliti milost dragovoljne pokore ako se dokaže javna optužba o zastranjivanjima.*

(Penitentes igitur de omnibus peccatis ex fide quacunque die atque momento semel a sacerdote absolvendum statuimus, si ad secularia minime habuerint recursum. Non penitendi bonis operibus vetantes studium, sed [ne] peccandi facultatem frequentis absolutionis spe videantur habere concessam. Scientes etiam quod nullum sacrati ordini veram penitentiam liceat accipere, quem in sacro ordine constitutum iugiterque ad Dei timorem pertineat convenit exercere. Nec tamen movere [nos debet] quod [si quid ad] isdem sacrati ordinis viris (pro) concessum est afflictionibus deputantur, vel quibusdam per canones certa et grandia penitentie tempora [sunt] concessa, quia non eis per spatia temporum gratia voluntarie attribuetur penitentie, si publicus indicitur reatus excessibus.)

Kanon trinaesti Salonitanskog sabora bavi se javnom pokorom (u okviru obreda), koja se u crkvenoj praksi iz šestog stoljeća primjenjivala na kanonske grijeha svrstane u tri skupine:

should also forfeit the money he had lent. Thus the church stressed that clergymen required to perform deeds of charity should not seek their own interest at the expense of their communities.

12. *We are also not permitted to consecrate any altar unless it is firmly and rightfully granted the worthy revenues by its founders for no complaint concerning the stipends of the clerics and the poor will arise and they will not be exposed to the necessity of facing such poverty.*

(Nulla etiam altaria nobis liceat dedicare, nisi a fundatoribus firmo iure dignis fuerint donata redditibus, ut nulla deinceps de stipendiis clericorum vel pauperum querella nascatur, nec huius egestatis necessitate subiaceant.)

According to canon 12, if the founder of the church (the altar) did not provide maintenance for the clergy and the poor, it should not be consecrated. In homily 18 concerning the *Acts*, John Chrysostom wrote that any landowner should erect a church in his estate and give the property to it like a dowry to a bride.⁹⁸ The church should receive such a dowry before its consecration according to the law of Justinian issued in 538 which fixed the rule that the sources of income of the clergy should be specified for a newly built church.⁹⁹

13. *And we decide that those who repented of all their sins in faith in every day and moment have to be absolved once and for all by the bishop if they did not return to worldly affairs. We do not forbid eagerness to repent by doing good works, but let [penitents] not imagine that they are permitted to sin in the hope of frequent absolution. Knowing that none of the sacred order can accept real penance and those who have been constituted in the sacred order it befits to ceaselessly exercise only what pertained to the fear of God, however one must not deny them what has been conceded to the men of the sacred order for the afflictions under which they suffer, at least, certain and long periods of penance permitted to someone in the canons, since through a period of time they are not given the grace of voluntary penance, if the guilt is publicly indicated by excesses.*

(Penitentes igitur de omnibus peccatis ex fide quacunque die atque momento semel a sacerdote absolvendum statuimus, si ad secularia minime habuerint recursum. Non penitendi bonis operibus vetantes studium, sed [ne] peccandi facultatem frequentis absolutionis spe videantur habere concessam. Scientes etiam quod nullum sacrati ordini veram penitentiam liceat accipere, quem in sacro ordine constitutum iugiterque ad Dei timorem pertineat convenit exercere. Nec tamen movere [nos debet] quod [si quid ad] isdem sacrati ordinis viris (pro) concessum est afflictionibus deputantur, vel quibusdam per canones certa et grandia penitentie tempora [sunt] concessa, quia non eis per spatia temporum gratia voluntarie attribuetur penitentie, si publicus indicitur reatus excessibus.)

Canon 13 of the council of Salona deals with public (in the liturgy) penance applied to the sixth-century church's practice to canonical sins divided into three categories: apostasy, crimes against life and

krivovjerje, zločini protiv života i nedjela protiv kreposti. Što je točno ulazio u te skupine, koji je trebao biti način pokore i koliko je ona trebala trajati, ovisi o razdoblju i autorima koji su pisali o pokajanju.¹⁰⁰

No već u šestom stoljeću postojala su stanovita (ne baš jasno određena) pravila javne pokore. Tako je uvedeno sljedeće načelo: javna pokora bila je predviđena isključivo za teške grijeha, za koje je znala čitava zajednica, dok su tajni grijesi podlijegali ukoru i isklapljivali se iza zatvorenih vrata, pred sudom savjesti.¹⁰¹ Trajanje pokore određivao je biskup, i to na temelju svojeg suda o različitosti grijeha (*secundum differentiam peccatorum*)¹⁰² ili naravi prijestupa (*qualitas delicti*),¹⁰³ premda je bilo i pokušaja da se grijesi razvrstaju i odredi vrijeme potrebno za njihovo isklapljenje.¹⁰⁴ Prezbiter nije mogao odrješiti pokajnika bez ovlaštenja svojeg biskupa ako potonji nije bio odsutan.¹⁰⁵ Potpuna javna pokora mogla je trajati 12 godina (*Niceja*, 325., k. 11.) ili 6 godina (*Ankira*, 314., k. 24. (4.)), a sastojala se od četiri dijela: kajanja pred vratima crkve, pasivnog slušanja obreda u narteksu, klečanja u crkvenoj lađi i molitve s vjernicima, ali bez primanja svetog sakramenta. Konačno, pokajnici bi odrješio njegov biskup, nakon čega bi bio iznova pričešćen. Pokajnici su podlijegali raznoraznim ograničenjima. Nisu mogli odustati od svojeg pokajanja i činiti "kanonske" grijeha jer se javna pokora smjela obaviti samo jednom u životu, tako da je "često odrješenje" bilo nemoguće.¹⁰⁶

100 Za pokoru u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku vidi: Vogel 1952; Saint-Roch 1991.

101 Augustin, *Propriyed* 82, 10: "corripienda sunt coram omnibus, quae peccantur coram omnibus; ipsa vero corripienda sunt secretius, quae peccantur secretius." Ako se grijesnik nije sam ispoljedio, njegova osuda ne bi trebala biti neutemeljena. U vezi s izopćenjem iz crkvene zajednice, Origen je napomenuo kako činjenicu počinjenja grijeha treba potkrjepiti dokazima: "Ubi enim peccatum non est evidens, ejcere de ecclesia neminem possumus, ne forte eradicantes zizania eradicemus simul cum ipsis etiam triticum" (*Homilia o Jošu* 21), vidi također *Niceja* (325.), k. 5. u Dionizijevoj zbirci *Exiguusa* (PL 67, stupac. 148C-D) i Justinianova *Novela* 123 (k. 11).

102 *Kartaga* (419), k. 43. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 195A).

103 *Laodiceja*, k. 105. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 165B).

104 U Dionizijevoj zbirci *Exiguusa*: *Niceja* (325.), k. 11. i 12. (PL 67, stupci 150A-B); *Ankira* (314.), k. 24. - 28., 35., 39., 40.-44. (PL 67, stupci 152-156); *Neocezareja*, k. 46 u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 155C-D); 3. ukaz pape Siricija (PL 67, stupac 233).

105 *Kartaga* (419), k. 6. i 43. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupci 187B-C, 195A).

106 Ambrožije Milanski (*Ambrose de Milan* 1971, knjiga 2., gl. 10, odlomak 95): "Reperiuntur qui saepius agendam paenitentiam putant. Qui luxuriantur in Christo. Nam si vere agerent paenitentiam, iterandam postea non putarent, quia sicut 'una baptismus' ita una poenitentia, quae tamen publice agitur; nam cottidie nos debet paenitere peccati, sed haec delictorum leviorum, illa graviorum." (Zaslužena je krivnja onih što misle da pokoru često čine, jer obijesni su oni prema Kristu. Jer ako su kroz pokoru svoju zaista prošli, ne bi pomisljali da je mogu opetovano ponoviti; jer, kao što nema do li jednoga krštenja, tako je i put pokore tek jedan, barem kad je činimo javno; jer kajati se moramo i za svoje svakodnevne grijeha, mada potonji se tiču naših lakših grijeha, dočim prvi onih što su teži.) *Ambrožije Milanski* 1896, str. 626.

offences against chastity. It depended upon the epoch and authors writing about penitence to determine the entries of these categories and what the periods and modes of repentance should be.¹⁰⁰

Already in the sixth century, however, certain (not clearly defined) rules of public penance were available. The following principle was introduced: public penance was reserved for grave sins which became known to the community, while secret sins were rebuked and corrected by repentance in private, before the tribunal of conscience.¹⁰¹ The length of penance was determined by the bishop according to the difference in sins (*secundum differentiam peccatorum*)¹⁰² or the nature of an offence (*qualitas delicti*),¹⁰³ although there were attempts at classification of transgressions and establishment of the duration of their rectification.¹⁰⁴ A presbyter could not reconcile a penitent without the commission of the bishop if the latter was not absent.¹⁰⁵ The complete public penance could last twelve years (*Nicea* (325), c. 11) or six years (*Ancyra* (314), c. 24 (4)) and consisted of four stages: weeping outside the gates of the church, hearing in the narthex, prostrating in the nave and praying with the faithful without receiving the Holy Sacrament. Finally a penitent was absolved by his bishop and again allowed to receive communion. Penitents were subject to various restrictions. They could not abandon their penitence and commit "canonical" sins, since public penance could be performed only once in a lifetime, thus "frequent absolution" was impossible.¹⁰⁶ Some professions, e. g. military and mercantile,

98 PG 60, stupac 147.

99 Nov. 67, k. 2. Vidi također Nov. 3, predgovor.

Bio im je zabranjen i pristup određenim zvanjima, npr. vojnom i trgovackom. Njihov novi pokajnički status počinje na asketskim načelima pobožnog života.¹⁰⁷ Ako je pokajnik prekršio ta pravila (vratio se *ad saecularia*, tj. prijašnjem svjetovnom načinu življenja), kažnjavao se izopćenjem.¹⁰⁸ Neka ograničenja nisu bila obvezna, ali mnoga od njih su se morala poštivati čak i nakon iskupljenja.¹⁰⁹

Od konca četvrtoga stoljeća raširilo se mišljenje prema kojemu svećenici ne mogu činiti javnu pokoru.¹¹⁰ Kanonskim propisima s raznih crkvenih sabora zabranjeno je nametanje pokore svećenicima u slučajevima u kojima bi joj laici inače podlijegali. Namjesto toga, grješnik je trebao biti uklonjen iz službe, tj. zauvijek lišen svoje crkvene dužnosti i dostojaštva.¹¹¹ Laiku koji je odradio pokoru bio je zabranjen ulazak u svećenički

were prohibited to them. Their new penitential status was modelled on the ascetic principles of the religious life.¹⁰⁷ If the penitent broke these rules (returned *ad saecularia* - to the previous secular way of life) he would be punished by excommunication.¹⁰⁸ Some restrictions were not obligatory, however, many of them were supposed to be kept even after reconciliation.¹⁰⁹

The view that clergymen could not do public penance had been disseminated since the late fourth century.¹¹⁰ The canons of various councils forbade penance to be imposed on clerics in those cases when lay people would be subjected to it. Instead, a sinner should be deposed, i.e. forever deprived of his ecclesiastical office and dignity.¹¹¹ A layman who had done penance was forbidden to

red.¹¹² Međutim, zabrana pokore u odnosu na svećenstvo nije se poštivala u svako doba i na svakome mjestu. Na Neocezarejskom saboru naređeno je da svećenik koji je bio proglašen krivim za blud ili preljub bude uklonjen iz službe te mu je zadana pokora.¹¹³ Prema kanonskim propisima s galskih sabora iz petog i šestog stoljeća, svećenici nisu bili izuzeti od pokore, uz istodobno uklanjanje s dužnosti ili izricanje strogih kazni.¹¹⁴

Zadnji dio 13. kanona upućuje na određene slučajeve uklanjanja svećenika iz službe i njihovoga izopćenja zbog teških nedjela poput lihvarenja, simonije, zamjene župa itd., uz kasniju (možda doživotnu) pokoru. Formulacija "quia non eis per spatia temporum gratia voluntarie attribuetur penitentie, si publicus indicitur reatus excessibus" podrazumijeva kako u slučaju teških prijestupa za koje bi doznala zajednica (*manifesta scelera*)¹¹⁵ svećenici sebi ne smiju zadavati dragovoljnu pokoru kojom bi se iskupljivali za tajne grijeha. Takvim prijestupnicima kaznu i pokoru trebala je odrediti osoba koja im je nadređena.

2. Salonitanski crkveni sabor iz godine 533.

Dana 4. svibnja 533. godine¹¹⁶ već spomenuti biskup i metropolit Honorije sazvao je Drugi salonitanski sabor, na kojem su utemeljene određene biskupije. Akte tog sabora potvrđili su biskupi Salone, Jadere, Arbe, Siscije, Narone, Bestue, Sarsentera (Stoca)?,¹¹⁷ Mukura (Makarske),¹¹⁸ Ludra (Ludrum, biskupija (?))¹¹⁹ u blizini Knina te dviju nepoznatih biskupija. Uzmemo li u obzir to da se na popisu nalazi između Arbe i Narone, gdje su se aktima s Prvog sabora nalazili epitauretanski i skardonitanski biskupi, jedan

107 Vidi: De Yong 2000, str. 185-224, posebice str. 185-208; Uhalde 2008, str. 97-120.

108 *Orléans I.* (511.), k. 11. (MGH, *Concilia 1*, str. 5): "De his, qui suscepta paenitentia religionem sua professionis obliiti ad saecularia relabuntur, placuit eos et a communione suspendi et ab omnium catholicorum convivio separari. Quod si post interdictum cum iis quisquam praesumserit manducare, et ipse communione privetur." *Épope* (517), k. 23. (MGH, *Concilia 1*, str. 24): "Si quis accepta professaque paenitentia boni inmemor ad saecularia relabatur, prursus communicare non poterit, nisi professioni, quam inleco praetermisrat, refurmetur." *Orléans III.* (538.), k. 28. (25.) (MGH, *Concilia 1*, str. 81).

109 U odgovoru na pitanja narbonskog biskupa Rustika, papa Lav I. (PL 67, stupci 289-290, ukazi 23., 24. u Dionizijevoj zbirci) preporučio je kako pokajnik ne bi trebao sklapati poslove i služiti u vojski, tj. da bi vrlo često morao promjeniti svoj društveni položaj. Iznimno, Papa je mladima koji su prošli pokoru, dopustio sklapanje braka ne bi li izbjegli još veće zlo - "zapadanje u mladenačku razuzdanost" - te je napomenuo kako oni zapravo nemaju drugog izbora osim čuvanja kreposti svoje duše i tijela (PL 67, stupac 290, ukaz 25.).

110

110 Loening 1878, str. 280. To je prvi izrekao papa Siricije u svom pismu biskupu Himeriju Taragonskom iz 385. godine (vidi ukaz 14. pape Siricija u Dionizijevoj zbirci, PL 67, stupac 237; PL 13, stupac 1145): "Illud quoque nos par fuit providere, ut sicut poenitentiam agere cuiquam non conceditur clericorum, ita et post poenitendum et reconciliationem nulli unquam laico liceat honorem clericatus adipisci, quia quamvis sint omnium peccatorum contagione mundati, nulla tamen debent gerendorum sacramentorum instrumenta suspicere, qui dudum fuerint vasa vitiorum".

111 U Dionizijevoj zbirci : *Apostolski kanoni*, k. 25., 42., 44. (PL 67, stupci 144B, 146D - npr. premda se u kanonu 25. naređuje da se biskupi koji su počinili blud, krivokletstvo i krađu imaju ukloniti iz službe, napominje se i kako takav prijestupnik, "međutim, nije izopćen, jer Sveti pismo kaže: 'Bog ne kažnjava dva puta za isti zločin'"'); *Kartaga* (419.) k. 27. (PL 67, stupci 191D-192A). Poruka pape Lava I. Rustiku iz 458. (PL 54, stupci. 1197-1207; Jaffé, *Regesta*, br. 320). Prema k. 32. iz *Apostolskih kanona* u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupci 144D-145A), uklanjanje svećenika iz službe ili izopćenje laika trebalo bi biti posljedica njihovog odbijanja pokore: "Haec autem post unam, et secundam, et tertiam episcopi obtestationem fieri convenit". Kada je, međutim, posrijedi simonija, kanonom 30. iz *Apostolskih kanona* u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 144D) ne naređuje se samo uklanjanje svećenika iz službe već i njihovo izopćenje, dok se kanonom 12. s Prvoga crkvenog sabora u Arlesu iz 314. (*Concilia Galliae 314-506*, CCSL 148, str. 11) i kanonom 14. s Drugoga crkvenog sabora u Arlesu (*Concilia Galliae 314-506*, CCSL 148, str. 114-130) ista kazna propisuje i za lihvarenje.

be admitted to the clerical order.¹¹² Nevertheless, the prohibition of penance for the clergy was not observed everywhere at all times. The council of Neocaesarea ordered the priest, found guilty of fornication or adultery, to be deposed and compelled to undergo penance.¹¹³ Clergymen were not precluded from doing penance with the loss of their offices or severe penalties in the canons of the fifth and sixth century councils in Gaul.¹¹⁴

The last part of canon 13 refers to some cases of the deposition and excommunication of clerics for serious crimes: usury, simony, exchange of parishes, etc., with subsequent (perhaps, lifelong) penance. The phrase "quia non eis per spatia temporum gratia voluntarie attribuetur penitentie, si publicus indicitur reatus excessibus" means that in the case of grave offences, if they became known to the community (*manifesta scelera*),¹¹⁵ the clergymen could not perform voluntary penance by which they judged and censured themselves for secret sins. The higher authority had to impose penalties and penance on offenders.

2. The Council of Salona in 533

On 4 May 533,¹¹⁶ the same Metropolitan Bishop Honorius summoned the second council of Salona. It established some dioceses. The conciliar acts were validated by the bishops of Salona, Jader, Arba, Siscia, Narona, Bestoe, Sarsenterum (Stolac?),¹¹⁷ Muccurum (Makarska),¹¹⁸ Ludrum (Biskupija (?))¹¹⁹ near Knin) and two unknown sees. One of those unidentified bishops can be either the bishop of Epidaurum or of Scardona if we take into consideration his position on the list between Arba and Narona where the bishops

112 Pope Siricius' letter to Bishop Himerius of Tarragona in 385 (PL 13, cols. 1131-1147, gl. 16; Jaffé, *Regesta*, br. 65), pismo pape Inocenta apulskim biskupima iz 414. (PL 67, stupac 250, ukaz 34. u Dionizijevoj zbirci), pismo pape Zosima salonitanskom biskupu Hezihiju iz 418. (PL 67, stupac 264, ukaz 3. u Dionizijevoj zbirci), ukaz 16. pape Lava I. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 288); ukaz 3. pape Gelazija I. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 303). *Rim* (465.), k. 3. (*Mansi* 7, stupac 961). Pismo pape Gelazija I. biskupima južne Italije i Sicilije iz 494. (*Epistolae Romanorum pontificum*, ep. 14, gl. 18, str. 372). *Gerona* (517.), k. 9. (*Concilios visigóticos*, str. 41). *Épope* (517.), k. 3. (MGH *Concilia 1*, str. 20).

113 *Neocezareja*, k. 45. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, col. 155C).

114 *Orange I.* (441.), k. 4 (ugrađen u *Arles II*, k. 29. (28.)): "Penitentiam desiderantibus clericis non negandum." (*Concilia Galliae 314 - 506*, CCSL 148, str. 79, (120)). Vidi također: *Agde* (506) k. 2. (*Concilia Galliae 314 - 506*, CCSL 148, str. 194); *Orléans I.* (511.) k. 7. i 12. (MGH, *Concilia 1*, str. 4-5); *Orléans II.* (533.), k. 8. (MGH, *Concilia 1*, str. 62); *Orléans III.* (538.), k. 2. i 7. (o pokori biskupa), 8. (doživotna pokora u samostanu) i 9., 22. (19.) (MGH, *Concilia 1*, str. 73, 75, 76, 80).

115 *Kartaga* (419.), k. 43 u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 195A).

116 Klaić N. 1967, p. 81: "Post iterum atque iterum Lampadi et Oresti summens sub die III nonis maias etc." Usپoredi s rimskim sinodom iz 531.: "Post consulatum Lampadi et Orestis virorum clarissimorum die VII. Iduum Decembrium, in consistorio B. Andree apostoli, presidente venerabili viro papa Bonifacio etc." (*Mansi* 8, stupci 739-740).

117 Puljić, Škegro 2006, str. 219-241.

118 Farlati 1753, stupac 174; Škegro 2008, str. 291-303.

119 Klaić V. 1912, str. 314, 315; Škegro 2007, str. 9-23.

od tih neidentificiranih biskupa mogao bi biti ili biskup Epidaura ili biskup Skardone. Časni oci Sabora obratili su se salonitanskom biskupu Honoriju, kojega su smatrali crkvenim prvakom provincije (i nazivali ga čak i papom),¹²⁰ te ga zamolili da doneše odluku o osnivanju tri nove biskupije, u Sarsenteru, Mukuru i Ludru, i međusobnoj podjeli župa. Prema crkvenom pravu utemeljenje novih biskupija i ređenje njihovih biskupa spadalo je u ovlasti provincijalnoga crkvenog sabora i metropolita.¹²¹ Za utemeljenje biskupije moralna su biti ispunjena dva nužna preduvjeta: (1) zajednica koju je trebalo uzdignuti na razinu biskupije, moralna je biti dovoljno velika i imati znatan broj stanovnika; (2) bila je potrebna suglasnost biskupa čijim su biskupijama ta područja bila dodijeljena.¹²² U aktima je na stanje u dalmatinskoj provinciji primijenjeno šire tumačenje odredaba kanona 6. sa Crkvenog sabora u Serdici (343. g.):

*No dopuštenje se ne smije dati za ređenje biskupa bilo u nekom selu ili kakvom beznačajnom gradu za koji je dostatan i prezbiter, jer nije nužno da tu biskup bude kako se ne bi ponizili njegovo ime i autoritet.*¹²³

S obzirom na golemu površinu biskupija, velike udaljenosti između pojedinih mesta i mnogobrojnost življa, Salonitanski sabor donio je jednoglasnu odluku o zaređenju novih biskupa Sarsentera, Mukura i Ludra, koji su trebali posvećivati svećenike, davati pomast, odrješavati pokajnike i posjećivati brojne župe djelotvorne nego što se to do tada činilo. Sudionici Sabora spomenuli su sličnu odluku donesenu pod predsjedanjem Honorijeva prethodnika i imenjaka, kada je stanovita barcenska Crkva (*Barcensi ecclesia*)¹²⁴ uzdignuta na razinu biskupije.¹²⁵ Tako su se crkveni poglavari Dalmacije pobrinuli za redovito obavljanje vjerskih obreda na području metropoli i

120 Metropolite su povremeno nazivali papama, npr. u merovinškoj Galiji iz šestog stoljeća (Wallace-Hadrill 1985, str. 94, "Concilium Turonense a. 567", *Concilia Galliae 511-695, CCSL 148A*, str. 187).

121 Loening 1878, str. 409-411.

122 K. 53. sa Sabora u Kartagi iz Dionizijeve zbirke (PL 67, stupac 197B-D).

123 U Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac 178A-B): "Licentia vero danda non est ordinandi episcopum aut in vico aliquo, aut in modica civitate, cui sufficit unus presbyter, quia non est necesse ibi episcopum fieri, ne vilesat nomen episcopi et auctoritas. Non debent in his civitatibus quae episcopos habuerunt, aut si qua talis, aut tam populosa civitas, quae meretur habere episcopum" (u prijevodu Percivala iz *A Select Library*, str. 601). Tekst u HSM-u glasi: "Ad ordinandorum nuper episcoporum curam ... credimus pertinere, presertim cum nihil canonis sit contrarium constitutis, quia nec episcopalis vilesat auctoritas, cum in tanta locorum distensione tot parochiis necessario proponuntur; nec, ubi presbiter possit sufficere, ordinatur episcopus..."

124 Šišić (ed.) 1914, str. 156, misli kako se radi o *Baloensis ecclesia*, tj. balojenskoj Crkvi, i smješta je u Varcar Vakuf (Mrkonjić Grad) između Ključa i Jajca u Bosni. Škegro (Škegro 2007, str. 357-365) se slaže s Ivo Bojanovskim, koji balojensku biskupiju (=*Barcensi ecclesia*) smješta u Šipovo (Bojanovski 1988, str. 287-292).

125 U popisu salonitanskih nadbiskupa iz HSM-a: "Honorius archiepiscopus 17 Iste suo tempore in Barrensi ecclesia provide ordinavit episcopum sub annis domini 213" (Honorij, 17. nadbiskup u svoje vrijeme mudro zaredi jednog biskupa u Crkvi u Baru (?) godine 213). Međutim, Honorij I, prethodnik Honorija II, bio je salonitanski biskup od oko 505. do oko 510. godine.

of *Epidaurum* and *Scardona* were present in the acts of the first council. The fathers of the council approached Bishop Honorius of Salona to whom they attributed the primacy in the province (even calling him pope),¹²⁰ asking him to decide on the establishment of three new dioceses in *Sarsenterum*, *Muccurum* and *Ludrum* and the division of parishes among them. According to ecclesiastical law, the foundation of new dioceses and ordination of their bishops fell under the competence of the provincial council and metropolitan.¹²¹ There were two requirements for establishment of a diocese: (1) the community to be elevated to the status of diocese had to be large enough, with a sizeable population, and (2) the consent of the bishops to whose dioceses these territories had been assigned was required.¹²² The acts applied the provisions of canon 6 of the council of Serdica (343) in their broader interpretation to the situation in the Dalmatian province:

*But permission is not to be given to ordain bishops either in any village, or in an unimportant town, for which one presbyter suffices, because it is not necessary that there will be a bishop lest the name and authority of the bishop are debased.*¹²³

Considering the vast stretches of the dioceses, the long distances between settlements and the large population, the council of Salona unanimously decided to ordain new bishops in *Sarsenterum*, *Muccurum* and *Ludrum*, who would consecrate priests, administer chrism, absolve penitents and visit numerous parishes more effectively than previously. The participants of the council mentioned the similar decision made under Honorius' predecessor of the same name, when an unidentified *Barcensi ecclesia*¹²⁴ was elevated to the status of diocese.¹²⁵ Thus the ecclesiastical hierarchs of Dalmatia made provisions for the regular performance of religious rites in the territory of the metropolis and the

120 Metropolitans were occasionally designated as popes, e.g. in sixth-century Merovingian Gaul (Wallace-Hadrill 1985, p. 94, "Concilium Turonense a. 567", *Concilia Galliae 511-695, CCSL 148A*, p. 187).

121 Loening 1878, pp. 409-411.

122 C. 53. of the council of Carthage in the collection of Dionysius Exiguus (PL 67, col. 197B-D).

123 In the collection of Dionysius Exiguus (PL 67, col. 178A-B): "Licentia vero danda non est ordinandi episcopum aut in vico aliquo, aut in modica civitate, cui sufficit unus presbyter, quia non est necesse ibi episcopum fieri, ne vilesat nomen episcopi et auctoritas. Non debent in his civitatibus quae episcopos habuerunt, aut si qua talis, aut tam populosa civitas, quae meretur habere episcopum" (trans. by Percival in *A Select Library*, p. 601). The HSM text reads: "Ad ordinandorum nuper episcoporum curam ... credimus pertinere, presertim cum nihil canonis sit contrarium constitutis, quia nec episcopalis vilesat auctoritas, cum in tanta locorum distensione tot parochiis necessario proponuntur; nec, ubi presbiter possit sufficere, ordinatur episcopus..."

124 Šišić (ed.) 1914, p. 156 thought this was *Baloensis ecclesia*, i.e. the Church of *Baloë*, and localized it in Varcar Vakuf (Mrkonjić Grad) between Ključ and Jajce in Bosnia. Škegro (Škegro 2007, pp. 357-365) agrees with Ivo Bojanovski who places the see of Baloë (=*Barcensi ecclesia*) in Šipovo (Bojanovski 1988, pp. 287-292).

125 In the HSM's catalogue of the archbishops of Salona: "Honorius archiepiscopus 17 Iste suo tempore in Barrensi ecclesia provide ordinavit episcopum sub annis domini 213" (Honorij, 17. nadbiskup u svoje vrijeme mudro zaredi jednog biskupa u Crkvi u Baru (?) godine 213). Međutim, Honorij I, prethodnik Honorija II, bio je salonitanski biskup od oko 505. do oko 510. godine.

održavanje crkvenog ustroja. Promjene začete na Crkvenom saboru iz 530. nastavljene su i 533. godine.

Časni oci Sabora su bazilike u određenim gradovima (municipijima) izuzeli iz ovlasti nadbiskupije i stavili ih pod nadzor novih biskupa: sarsenterski biskup Paulin dobio je bazilike u municipijima Delontinu,¹²⁶ Stantinu,¹²⁷ Novensem per Rusticium, Pekuatiku¹²⁸ i Beuzavatiku, biskupu Ludru Celijanu pripali su municipiji Magniotik,¹²⁹ Ekvitin,¹³⁰ Salvijatik¹³¹ i Sarzijatik,¹³² mukuritanski biskup Stjepan dobio je brdske predjele,¹³³ delminenski Onestin,¹³⁴ Reditik¹³⁵ i salonitansko područje "što se prostire na otocima,"¹³⁶ i preko, što se zna da je Onej podijelio, a što se naziva Kontinent".¹³⁷ Na temelju činjenice da su u aktima sadržani jedino podaci o prijenosu zemljišta salonitanske Crkve na novoosnovane biskupije, može se prepostaviti da su te biskupije do tada bile u ovlasti salonitanskog biskupa, koji je bio preopterećen svojim administrativnim poslovima i dušobrižničkim dužnostima. Sva tri grada su se vjerojatno nalazila razmjerne udaljenosti od Salone.

Iz akata nije jasno koji je to biskup pod čije je ovlasti bestoenski biskup Andrija pristao prenijeti dio svog područja "od mjesta Kopele i Arene¹³⁸ do gradova [i] bazilika" bestoenske biskupije. Iz završnih riječi biskupa Honorija moguće je zaključiti kako je Sabor za ta mjesta postavio posebnog biskupa. Metropolitan je svoje sljedbenike upozorio i da se klone nerazumnog povećanja broja biskupija. Svrla svih tih mera bila je unaprijediti organizacijski ustroj provincije kako bi "blizak pastir bolje upravlja stadiom Božjim".¹³⁹

126 Trebinja u Popovu ili Stolac (Puljić, Škegro 2006, str. 230-233).

127 Ston.

128 Puljić i Škegro tvrde kako se *Novense per Rusticarum pecuaticum* odnosi na jedan municipij i smještaju ga u Nevesinjsko polje u blizini Stoca. Prema Šišiću (ed.) 1914, str. 156, *Nove (Rus Novae, Ad Novas)* - Runovići (8 km od Imotskog) na putu od Salone do Narone, *Rusticarum* - Rastok u blizini Vrgorca.

129 Balijina Glavica (*Municipium Magnum*) kod Drniša (Bulić 1878, str. 90-106, 103-110, 120-125, 138-144; Bulić 1880, str. 113, 114; Pavan 1958, str. 139, 140; Škegro 2007, str. 11, 12).

130 Čitluk kod Sinja (Gabričević 1984, str. 102; Gabrić 1984, str. 279).

131 Vrba i Podgradina (*Municipium Salvium*) na Glamočkom polju (Bojanovski 1988, str. 233-249).

132 Vrtoč u dolini Unca (Bojanovski 1988, str. 250-256).

133 *Municipia Montanarum* (i.e. tj. brdske predjele) - područje Zagvozda i Imotskog (Šišić (ed.) 1914, str. 156).

134 Omiš (*Onaeum=Onestinum?*) (Bulić 1920, str. 10 i dalje; Jeličić 1984, str. 177 i dalje).

135 Danilo Gornje (Danilo Kraljice) između Perkovića i Šibenika. U natpisu iz petog stoljeća spominje se biskup "grada Riditiona" (*civitatis Riditionis*), premda nema dodatnih dokaza o njegovom statusu biskupije (Faber, Zaninović 1963, str. 103-105).

136 Ante Škegro upućuje na Brač (*Brattia*), Hvar (*Pharia*), Vis (*Issa*) (Škegro 2008, str. 291-303).

137 Klaić N. 1967, str. 83: "in insulis continetur vel trans Oneum noscitur esse divisum, quod Continens appellatur." To se područje može smjestiti oko donjeg toka Cetine (Škegro 2008, str. 291-303).

138 Planine Kopilo i Vranica (*Avranus*) kod Zenice (Vego 1980, str. 439).

139 Klaić N. 1967, str. 84.

Salonitanski crkveni sabori iz šestog stoljeća
The Sixth Century Councils of Salona

maintenance of the ecclesiastical organization. The reforms initiated at the council of 530 were continued in 533.

The fathers of the council transferred basilicas in some towns (*municipia*) from the jurisdiction of the metropolitan see and placed them under control of the new bishops: Bishop Paulinus of Sarsenterum obtained *municipia Dellontinum*,¹²⁶ *Stantinum*,¹²⁷ *Novense per Rusticarum*, *Pecuaticum*,¹²⁸ and *Bezaucatum*, Bishop Celianus of Ludrum obtained *municipia Magnoticum*,¹²⁹ *Equitum*,¹³⁰ *Salvaticum*,¹³¹ and *Sarzaticum*,¹³² Bishop Stephanus of Muccurum obtained *municipia Montanarum*,¹³³ *delminense Onestinum*,¹³⁴ *Redditum*,¹³⁵ and a Salonian area "confined within the islands"¹³⁶ or, as it is known, separated beyond Oneum, which is named *Continens*.¹³⁷ From the fact that the acts provide information only about the transfer of the lands of the Salonian Church to the newly erected dioceses it can be assumed that they had been previously under the jurisdiction of the bishop of Salona who was overburdened with administrative work and pastoral care. All the three towns were supposedly situated not very far from Salona.

It is unclear in the conciliar acts as to which bishop, to whose jurisdiction, Bishop Andrew of Bestoe agreed to transfer a portion of his territory extending "from Copella and Arena,"¹³⁸ to the towns [and] basilicas of the diocese of Bestoe. One can infer from Bishop Honorius' concluding speech that the council was suggested to appoint a special bishop for these places. The metropolitan also warned his successors against unreasonable increases in the number of dioceses. The purpose of all these measures was to improve the organization of the province so that "the flock of God would be governed better by the shepherd at hand".¹³⁹

126 Trebinja in Popovo or Stolac (Puljić, Škegro 2006, pp. 230-233).

127 Ston.

128 Puljić and Škegro argue that *Novense per Rusticarum pecuaticum* designates one municipium and locate it in the Nevesinjsko plain near Stolac. According to Šišić (ed.) 1914, p. 156, *Nove (Rus Novae, Ad Novas)* / Runovići (5 miles from Imotski) on the way from Salona to Narona, *Rusticarum* / Rastok, close to Vrgorac.

129 Balijina Glavica (*Municipium Magnum*) near Drniš (Bulić 1878, pp. 90-106, 103-110, 120-125, 138-144; Bulić 1880, pp. 113-114; Pavan 1958, pp. 139-140; Škegro 2007, pp. 11-12).

130 Čitluk near Sinj (Gabričević 1984, p. 102; Gabrić 1984, p. 279).

131 Vrba and Podgradina (*Municipium Salvium*) in the field of Glamoč (Bojanovski 1988, pp. 233-249).

132 Vrtoč in the Unac valley (Bojanovski 1988, pp. 250-256).

133 *Municipia Montanarum* (i.e. the mountainous region) / Zagvozd and Imotski region (Šišić (ed.) 1914, p. 156).

134 Omiš (*Onaeum=Onestinum?*) (Bulić 1920, pp. 10f.; Jeličić 1984, p. 177f.).

135 Danilo Gornje (Danilo Kraljice) between Perković and Šibenik. The fifth-century inscription mentions the bishop of "the city of Riditio" (*civitatis Riditionis*), although there is no more evidence of its episcopal status (Faber, Zaninović 1963, pp. 103-105).

136 Ante Škegro suggests Brač (*Brattia*), Hvar (*Pharia*), Vis (*Issa*) (Škegro 2008, pp. 291-303).

137 Klaić N. 1967, p. 83: "in insulis continetur vel trans Oneum noscitur esse divisum, quod Continens appellatur." This territory can be located in the low reaches of the Cetina (Škegro 2008, pp. 291-303).

138 Kopilo and Vranica (*Avranus*) mountains near Zenica (Vego 1980, p. 439).

139 Klaić N. 1967, p. 84.

Utvrdiš novu teritorijalnu podjelu, Crkveni je sabor zabranio zadiranje u tuđe područje ovlasti (posvećivanje bazilika i remećenje povlastica braće)¹⁴⁰ te naredio sazivanje godišnjih provincialnih sabora radi rješavanja lokalnih pitanja i provođenja svećeničke stege. U tom se smislu vezao uz 5. kanon s Crkvenog sabora u Niceji (325. g.) i 9. kanon Sabora u Kalcedonu (451. g.), prema kojima se provincialni sabori imaju održavati dvaput godišnje.¹⁴¹ No biskup Honorije smatrao je prihvatljivim da se skupština biskupa održava jednom godišnje, jer je "teško prosuditi težinu putovanja, baš kao i vrlo teške napore kada se moraju pohoditi župe", te je dopustio mogućnost nedolaska biskupa "ako bi ga spriječila neodgovara potreba, nipošto bezvoljnost", pri čemu bi ga na saboru morali zastupati njegovi zamjenici ("prvaci njegove crkve").¹⁴² To je u suglasju s crkvenom praksom iz petog i šestog stoljeća, kada su se provincialni sabori održavali prilično rijetko, unatoč saborskim odredbama koje su nalagale njihovo redovito održavanje.¹⁴³ U svojem pismu biskupima južne Galije papa Hilarije (461.-468.) daje im do znanja kako je njihov nadbiskup iz Arlesa dužan sazvati sinod jednom godišnje za one koji su mu u mogućnosti nazočiti.¹⁴⁴ Na Crkvenom saboru u Kalcedonu (451. g.) također se povelo računa o biskupima koji nisu u mogućnosti doći na sabor.¹⁴⁵ Salonitanski sabor je kao prikladno vrijeme (*opportuna tempora, congruum tempus*) za takvo okupljanje odredio tjedan iza Duhova, tj. nedjelju koja slijedi odmah nakon krštenja na dan Duhova, kada novokršteni "odlože" svoje albe, bijele halje što ih nose katekumeni.¹⁴⁶

140 Vidi prethodno poglavje.

141 U Dionizijevoj zbirci : Apostolski kanoni, k. 38. (PL 67, col. 145D); Niceja (325.), k. 5. (PL 67, stupac 148C); Antiohija (oko 328.), k. 98. (PL 67, stupac 163C); Kalcedon (451., k. 19. (PL 67, stupac 175B-C); 37. ukaz pape Lava Velikog (PL 67, stupac. 294).

142 Klaić N. 1967, str. 84: "Sed quia bis in anno concilia fieri preceperunt propter diversas necessitates ecclesie amputandas, et fraternitati vestre difficultate itineris atque visitandarum occupatione parochiarum dravissimum iudicatur, vel hoc sine aliqua excusatione servetur, ut semel in anno ad concilium metropolitani venire nullus ommittat. Quod si quem forte non desidiosa voluntas sed inevitanda necessitas detinuerit, per primates sue ecclesie se presentet." *Kalcedon* (451.)

143 *Kartaga* (419.), k. 18. u Dionizijevoj zbirci (PL 67, stupac. 190A); *Orléans* II. (533.), k. 2. (MGH, *Concilia* 1, str. 59); *Orléans* III. (538.), k. 1. (MGH, *Concilia* 1, str. 75); *Orléans* V. (549.), k. 23. (MGH, *Concilia* 1, str. 105). Barion 1931, str. 25. Pontal 1990, str. 9-15.

144 *Epistole Romanorum pontificum*, ep. 8, str. 144-145. Vidi također pismo pape Hormizde španjolskim biskupima iz 517. (*Epistole Romanorum pontificum*, ep. 25, str. 792): "Sed si aut temporum necessitates, aut emergentes causae hoc (bis in anno concilia celebrentur) non patiuntur impleri, semel saltem (quamvis non licuerit) sine ulla excusatione praecipimus convenire."

145 *Kalcedon* (451.), k. 19. (PL 67, stupac 175B-C). Nisu mogli doći ako nisu bili "dobroga zdravlja i oslobođeni neizbjegnih i neodgovornih dužnosti." (u prijevodu Percivala iz A Select Library, str. 416).

146 Klaić N. 1967, str. 84: "Tempus autem congruum videtur, ut depositis albis Pentecosten ebdomade que sequitur, debeat conveniri". *Antioch* (c. 328.), k. 98. (19.) (PL 67, col. 163C). Crkveni sabor u Antiohiji (oko 328.), k. 98. (20.) (PL 67, stupac 163C): Jedan sinod treba održati "nakon trećeg tjedna od uskršnjega slavlja, e da bi sinod mogao biti završen u četvrtom tjednu od Duhova" (u prijevodu Percivala iz A Select Library, str. 193).

The council establishing a new division of territory forbade the violation of another's jurisdiction (the consecration of basilicas and violation of the privileges of bishops)¹⁴⁰ and decreed the annual convocation of a provincial council to settle local issues and enforce clerical discipline. In this respect, it cited canon 5 of the council of *Nicea* (325) and canon 9 of the council of *Chalcedon* (451), which ruled that provincial councils were to be held twice a year.¹⁴¹ However, Bishop Honorius found it acceptable to celebrate the assembly of the bishops only once per year, "because of the difficulty of the way and preoccupation with visitations of the dioceses", and admitted that a bishop could not come, "not because of any indolence, but due to inevitable necessity", sending instead his procurators ("the primates of his church").¹⁴² This is in agreement with the ecclesiastical practice of the fifth/sixth centuries, when provincial councils were infrequent despite the conciliar decrees commanding to convene them regularly.¹⁴³ In his letter to the bishops of Southern Gaul, Pope Hilarus (461-468) made known that a synod was to be convened annually by their metropolitan bishop of Arles for those who were able to attend.¹⁴⁴ The Council of *Chalcedon* (451) also made provisions for bishops unable to attend the councils.¹⁴⁵ The Salonitan council determined, as a convenient time (*opportuna tempora, congruum tempus*) for such a gathering, the week after Whit-Sunday, the next Sunday after the Pentecost baptisms, when the newly baptized "laid aside" their albs, the white garments worn by the catechumens.¹⁴⁶

140 See the previous chapter.

141 In the collection of Dionysius Exiguus: *Apostolic Canons*, c. 38 (PL 67, col. 145D); *Nicea* (325), c. 5 (PL 67, stupac 148C); *Antioch* (c. 328), c. 98 (PL 67, col. 163C); *Chalcedon* (451), c. 19 (PL 67, col. 175B-C); decree 37 of Pope Leo the Great (PL 67, col. 294).

142 Klaić N. 1967, p. 84: "Sed quia bis in anno concilia fieri preceperunt propter diversas necessitates ecclesie amputandas, et fraternitati vestre difficultate itineris atque visitandarum occupatione parochiarum dravissimum iudicatur, vel hoc sine aliqua excusatione servetur, ut semel in anno ad concilium metropolitani venire nullus ommittat. Quod si quem forte non desidiosa voluntas sed inevitanda necessitas detinuerit, per primates sue ecclesie se presentet".

143 *Carthage* (419.), c. 18 in the collection of Dionysius Exiguus (PL 67, col. 190A); *Orléans* II (533), c. 2 (MGH, *Concilia* 1, p. 59); *Orléans* III (538), c. 1 (MGH, *Concilia* 1, p. 75); *Orléans* V. (549.), c. 23. (MGH, *Concilia* 1, p. 105). Barion 1931, p. 25. Pontal 1990, pp. 9-15.

144 *Epistole Romanorum pontificum*, ep. 8, pp. 144-145. See also Pope Hormisdas' letter of 517 to the bishops of Spain (*Epistole Romanorum pontificum*, ep. 25, pp. 792): "Sed si aut temporum necessitates, aut emergentes causae hoc (bis in anno concilia celebrentur) non patiuntur impleri, semel saltem (quamvis non licuerit) sine ulla excusatione praecipimus convenire".

145 *Chalcedon* (451.), k. 19 (PL 67, col. 175B-C). They could not attend if they were not "in good health and free from any unavoidable and necessary business". (trans. by Percival in A Select Library, p. 416).

146 Klaić N. 1967, p. 84: "Tempus autem congruum videtur, ut depositis albis Pentecosten ebdomade que sequitur, debeat conveniri". *Antioch* (c. 328.), k. 98. (19.) (PL 67, col. 163C). The council of Antioch (c. 328), c. 98 (20) (PL 67, col. 163C): One synod should be held "after the third week of the feast of Easter, so that the synod may be ended in the fourth week of the Pentecost" (trans. by Percival in A Select Library, p. 193).

Proučavanje akata sa salonitanskih sabora iz godine 530. i 533. navodi nas na sljedeće zaključke:

1) Sadržaj ovih akata ugrađen u prijepornu *Historia Salonitana Maior* nije u proturječju sa suvremenim koncilskim pravom, pa ih stoga treba smatrati pouzdanima te se na njih kao takve i osloniti.

2) Akti svjedoče kako je u Dalmaciji iz prve polovice šestog stoljeća postojao metropolijski ustroj sa salonitanskim biskupom na čelu. Salona je bila središte civilne provincije u kojoj je rimska uprava obnovljena godine 535. Neki znanstvenici drže kako je Salona bila sjedište metropolije od početka petog stoljeća. Osnova za tu pretpostavku je pismo pape Zosima od 21. veljače 418. godine, upućeno salonitanskom biskupu Hezihiju, vrlo aktivnom crkvenom dostojanstveniku, koji se dopisivao s Augustinom, Ivanom Zlatoustim, a možda i s Rufinom Akvilejskim. Poglavar rimske Crkve zamolio ga je da raširi papinska gledišta o ređenju laika i redovnika za biskupe "ove provincije" i susjednih provincija.¹⁴⁷ Prema mojem mišljenju, spomenuto pismo nužno ne podrazumijeva kako je Hezihije bio nadležan za "ovu provinciju". On je svoj upit poslao papi i bilo je posve prirodno da papinski odgovor bude naslovlen upravo na njega, tako da je Zosim salonitanskog biskupa zamolio da papinsko stajalište prenese ostalim biskupima iz tog kraja. Isto tako, papa Siricije je svoj odgovor od 10. veljače 385. uputio španjolskom biskupu Himeriju Taragonском ne bi li sa svojim ukazima upoznao sve biskupe Španjolske i susjednih provincija.

U šestom stoljeću Dalmacija je, kao metropolijska provincija, obuhvaćala *salonitansku, jaderinsku, arbensku, epitaurensku, skardonitansku, siscijansku, naronitansku, bestoansku, sersentersku, mukuritansku, ludrumsku i barcensku* biskupiju. To što su pape Pelagiye II. (579. - 590.) i Grgur Veliki (590. - 604.) salonitanskom biskupu dali pravo nošenja palja, ukazuje na bliske institucionalne odnose između metropolijskog središta Dalmacije i rimske Crkve.¹⁴⁸

3) Tridesetih godina petog stoljeća, uoči ponovne uspostave bizantske vlasti u Dalmaciji, poglavar dalmatinske Crkve nastojali su održati njezin ustroj i cjelovitost, osigurati joj materijalne osnove i budno nadzirati crkvena dobra. Očito je kako su Crkvu

147 PL 56, stupci 572B: "Proinde nos, ne quid meritis dilectionis tuae derogemus, ad te potissimum scripta direximus, quae in omnium fratrum et coepiscoporum nostrorum facies ire notitiam; non tantum eorum qui in ea provincia sunt, sed etiam qui vicinis dilectionis tuae provinciis adjunguntur." Farlati 1751, str. 301; Dabinović 1930, str. 179; Dyggve 1951; Wilkes 1969, str. 430.

148 Godine 381. jaderinski biskup Feliks sudjelovao je u radu Akvilejskog sabora (*Gesta concili aquileiensis*, u: Ambrozije Milanski 1982, str. 313-368).

149 *Siscia* (Sisak), čiji je biskup Konstantin nazočio Akvilejskom saboru 381. godine, prije je vjerojatno bila jedna od biskupija metropolije *Sirmium* (Srđemske Mitrovice u Srbiji), a nakon što su Avari 441. godine razorili Sirmij, prebačena je pod nadležnost salonitanskog metropolita. *Prisci Fragmenta*, L. Dindorf (ed.), u: *Historici graeci minores* (Leipzig, 1870), vol. 1, frag. 8, str. 302; Buzov 1999, str. 245-271.

150 Gregorius I, Ep. 9. 234 (Gregorius I papa, *Registrum epistolarum*, ed. Paul Ewald and Ludwig M. Hartmann, *MGH Epistolae* (Berlin, 1899), vol. 2, p. 229).

Study of the acts of the councils in Salona in 530 and 533 leads to the following conclusions:

1) The content of these acts incorporated into the controversial *Historia Salonitana Maior* does not contradict contemporary conciliar law and therefore they are to be trusted as reliable.

2) The acts demonstrate that in the first half of the sixth century there was a metropolitan organization in Dalmatia headed by the bishop of Salona. This city was the centre of the secular province in which Roman administration was restored in 535. Some scholars regarded Salona as a metropolitanate since the early fifth century. The foundation of this hypothesis is Pope Zosimus' letter of 21 February 418 to Bishop Hesychius of Salona, a very active prelate who had corresponded with Augustine, John Chrysostom and perhaps Rufinus of Aquileia. The Roman pontiff asked him to disseminate the papal views of the ordination of laymen and monks among the bishops of "this province" and neighbouring provinces.¹⁴⁷ To my mind, the letter does not necessarily imply that Hesychius was in charge of "this province". He sent his enquiry to the pope and it was quite natural that the papal reply was addressed to him, and Zosimus asked the bishop of Salona to communicate the pope's position to his fellow bishops. Similarly, Pope Siricius dispatched his reply of 10 February 385 to Bishop Himerius of Tarragona in Spain in order to make known his decrees to all bishops of Spain and neighbouring provinces.

In the sixth century the metropolitan province of Dalmatia consisted of the dioceses of *Salona, Jader*,¹⁴⁸ *Arba, Epidaurum, Scardona, Siscia*,¹⁴⁹ *Narona, Bestoe, Sarsenterum, Muccurum, Ludrum* and *Barcensis (Barrensis) ecclesia*. The fact that under Popes Pelagius II (579-590) and Gregory the Great (590-604) the right to wear the pallium was conferred to the bishop of Salona by the pope indicates close institutional ties between the metropolitan see of Dalmatia and the Church of Rome.¹⁵⁰

3) In the 530s, on the eve of the Byzantine reconquest of Dalmatia, the hierarchs of the Dalmatian church strove to maintain its structure and integrity, to provide for its material foundation and exercise tight control over church resources. The vicissitudes

147 PL 56, cols. 572B: "Proinde nos, ne quid meritis dilectionis tuae derogemus, ad te potissimum scripta direximus, quae in omnium fratrum et coepiscoporum nostrorum facies ire notitiam; non tantum eorum qui in ea provincia sunt, sed etiam qui vicinis dilectionis tuae provinciis adjunguntur". Farlati 1751, p. 301; Dabinović 1930, p. 179; Dyggve 1951; Wilkes 1969, p. 430.

148 In 381 Bishop Felix of *Jader* participated in the council of Aquileia (*Gesta concili aquileiensis*, in: Ambrose of Milan 1982, pp. 313-368).

149 *Siscia* (Sisak), whose bishop, Constantius, was present in the council of Aquileia in 381, had presumably been a diocese of the metropolis of *Sirmium* (Sremska Mitrovica in Serbia) before, after the destruction of *Sirmium* by the Huns in 441, it was transferred into the jurisdiction of the metropolitan of Salona. *Prisci Fragmenta*, ed. L. Dindorf, in *Historici graeci minores* (Leipzig, 1870), vol. 1, frag. 8, p. 302; Buzov 1999, pp. 245-271.

150 Gregorius I, Ep. 9. 234 (Gregorius I papa, *Registrum epistolarum*, ed. Paul Ewald and Ludwig M. Hartmann, *MGH Epistolae*, (Berlin, 1899), vol. 2, p. 229).

u njenim poslovima ometali stalni obrati na kraju petog stoljeća, slabost rimske uprave i ostrogotska vladavina na prostoru Dalmacije. Istodobno, nužnost osnivanja novih biskupija može se objasniti širenjem prostornog obuhvata provincije nakon pripajanja određenih biskupija (npr. Siscije) ili župa s područja drugih provincija koje su zaposjeli barbari. Časni oci sabora svećenicima su opetovano zabranili otuđivanje (prodaju, darivanje i razmjenu) crkvenih posjeda (3. kanon s Prvoga salonitanskog sabora) i posudivanje novca uz stvaranje obveze na teret njihove crkve (1. i 2. kanon), jer je otuđenje crkvene imovine nerijetko bilo uvjetovano nemogućnošću otplate dugova crkve. Ti su dugovi katkad bili neophodni ne bi li se za svećenike osigurala dostatna primanja, a broj svećenika trebao je biti primjeren u odnosu na sredstva kojima je crkva raspolagala, kao i u odnosu na iznose koje su njezini utemeljitelji izdvojili ne bi li pokrili troškove njezina utemeljenja (8., 9. i 12. kanon). Prekomjeran broj svećenika u određenoj crkvi često je dovodio do njihovog premještanja iz jedne crkve u drugu, možda veću i ugledniju, što je za posljedicu imalo brojne razmirice. Stoga je Sabor upozorio svećenike kako ne smiju zanemarivati svoje dužnosti u crkvama u kojima su zaređeni i ograničio im pravo napuštanja područja njihove nadležnosti, putovanja, dolaska na carski sud i promjene crkava bez propisnog dopuštenja njihovih nadređenih (6. i 7. kanon). Kanonima 4. i 5. zaprijećene su kazne za simoniste i simoniju, zbog koje je Crkva također ostajala bez svoje imovine i novca. Osim toga, Sabor je zabranio lihvarenje (kanon 11.) i zadiranje u tuđe područje nadležnosti (kanon 10.). U kanonu 12., dalmatinski su biskupi pokajnicima potvrđili pravo na odrješenje nakon uspješnog iskupljenja te ustanovili kako svećenici proglašeni krivima za određena "zastranjivanja" (pri čemu su na umu možda imali neke od gore navedenih vrsta nesavjesnog postupanja) imaju pravo na pokoru ako im je ova zakonom dopuštena.

of the late fifth century, the weakness of Roman administration and Ostrogothic rule in Dalmatia obviously disturbed ecclesiastical affairs. At the same time the necessity of establishing new dioceses can be explained by the increase in the provincial territory through incorporation of some dioceses (e.g. *Siscia*) or parishes of other provinces invaded by the barbarians. The fathers of the council repeated the prohibition of the alienation (sale, donation and exchange) of church possessions (canon 3 of the first council of Salona) and borrowing money by clergymen which involved incurring liabilities for their churches (canons 1, 2), since the alienation of ecclesiastical property was often necessitated by the impossibility of paying the debts of the church. These debts could have been needed to provide sufficient stipends for the clergy, whose number should be adequate to the church's resources and to the sums allotted by its founders to meet the expenses of their foundation (canons 8, 9 and 12). The excess of clerics in a particular church often resulted from their transfer from one church to another, perhaps major and noble, and led to numerous disturbances. Therefore the council reminded clergymen not to neglect their duties in the churches where they had been ordained, and restricted their right to leave the area of their competence, to travel, to come to the imperial court and to change churches without the proper permission of their superiors (canons 6 and 7). Canons 4 and 5 aimed sanctions at simoniacs and simony, another method of depriving the church of its property and funds. Additionally, the council banned usury (canon 11) and encroaching on another's jurisdiction (canon 10). In canon 12, the Dalmatian bishops confirmed the right of penitents to be reconciled after successfully making amends and stated that the ecclesiastics found guilty of certain "excesses" - perhaps they had in mind some of the aforementioned types of malfeasance - could do penance if they were legally allowed to do so.

Kratice / Abbreviations	Literatura / Bibliography
MGH - Monumenta Germaniae Historica	Ambrozije Milanski 1971 Ambrose de Milan, <i>La Pénitence, da Salona a Burnum</i> , <i>Bullettino di archeologia e storia dalmata</i> 1, Spalato 1878, 90-106, 103-110, 120-125, 138-144.
CCSL - Corpus Christianorum Series Latina	Ambrozije Milanski 1896 Ambrose of Milan, <i>Selected Works and Letters</i> , H. De Romestin, E. De Romestin, H. T. Forbes Duckworth (prijev.), A Select Library of Nicene and Post - Nicene Fathers of the Christish Church, Second Series vol.10, Oxford-New York 1896.
SC - Sources Chrétiennes	Bulić 1880 F. Bulić, <i>Magnum</i> , <i>Bullettino di archeologia e storia dalmata</i> 3, Spalato 1880, 113-114.
	Bulić 1920 F. Bulić, <i>Starinska iznašašća u Omišu (Onaeum)</i> , <i>Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku</i> 43, Split 1920, 199-200.
	Buzov 1999 M. Buzov, <i>Sisačka biskupija u svjetlu pisanih i arheoloških izvora. (Prilog proučavanju arheološke topografije biskupske grada Siska)</i> , Tkalcic 3, Zagreb 1999, 245-271.
	Dyggve 1951 E. Dyggve, <i>History of Salonitan Christianity</i> , Oslo 1951.
	Epidotae Romanorum pontificum Epistolae Romanorum pontificum genuinae et quae ad eos scriptae sunt, vol.1: A S. Hilario usque ad Pelagium II, A. Thiel (ed.), Braunsberg 1868.
	Faber, Zaninović 1963 A. Faber, M. Zaninović, <i>Danilo, Šibenik - praistorijsko i antičko naselje</i> , Arheološki pregled 5, Beograd 1963, 103-105.
	Farlati 1751 D. Farlati, <i>Ilyrici sacri tomus primus</i> , Venetiis 1751.
	Farlati 1753 D. Farlati, <i>Ilyrici sacri tomus secundus</i> , Venetiis 1753.
	Gabričević 1984 B. Gabričević, <i>Iz antičkog perioda Cetinske krajine</i> , in: <i>Cetinska krajina od prethistorije do dalska Turaka (Znanstveni skup - Sinj 1980.)</i> , Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 8, Split 1984, 93-106.
Basler 1984	Conilia Aevi Merovingici Conilia Aevi Merovingici, F. Maassen et al. (ed.), in: <i>MGH, Legum Sectio 3</i> , vol. 1, Hanover 1893.
	Conilia Galliae Conilia Galliae, C. Munier, C. De Clercq (ur.), in: <i>CCSL</i> , vols. 148, 148A, Turnholt 1963.
	Bojanovski 1988 I. Bojanovski, <i>Bosna i Hercegovina u antičko doba</i> , Sarajevo 1988.

Gabrić 1984	Kršnjači 1900	Norton 2007	Puljić, Škegro 2006	Škegro 2010	Vučić 2005
N. Gabrić, <i>Colonia Claudia Aequum, in: Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka (Znanstveni skup - Sinj 1980.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 8, Split 1984, 273-284.</i>	I. Kršnjači, <i>Zur Historia Salonitana des Thomas Archidiaconus von Spalato, Agram 1900.</i>	P. Norton, <i>Episcopal Elections. Hierarchy and Popular Will in Late Antiquity, Oxford-New York, 2007.</i>	I. Puljić, A. Škegro, <i>The Diocese of Sarsenterensis, Arheološki vestnik 57, Ljubljana 2006, 219-241.</i>	A. Škegro, <i>Maktaritanska / Martaritanska biskupija (Ecclesia Mactaritana / Martaritana) u svjetlu dosadašnjih istraživanja, Bosna franciscana: časopis Franjevačke teologije u Sarajevu 32, Sarajevo 2010, 119-144.</i>	J. Vučić, <i>Ecclesia Naronitana. Prostor i granice, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 96, Split 2005, 159-170.</i>
Hess 1958	Kujundžić 1926	Pašalić 1960	Richards 1979	Richards 1979	Wallace-Hadrill 1985
H. Hess, <i>The Canons of the Council of Serdica. A. D. 343. A Landmark in the Early Development of Canon Law, Oxford 1958.</i>	I. Kujundžić, <i>O položaju rimskog municipija Bistue Nova u Bosni i historiju dalmatinsku 47-48 (1924-1926), Split 1926, 75-83.</i>	E. Pašalić, <i>Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1960.</i>	J. Richards, <i>The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages. 476-752, London-Boston-Henley 1979.</i>	J. Richards, <i>The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages. 476-752, London-Boston-Henley 1979.</i>	J. M. Wallace-Hadrill, <i>The Frankish Church, Oxford 1985.</i>
Hess 2002	Les Canones des conciles mérovingiens	Patsch 1907	Saint-Roch 1991	Truhelka 1893	Wilkes 1969
H. Hess, <i>The Early Development of Canon Law and the Council of Serdica, Oxford 2002.</i>	Les Canones des conciles mérovingiens (Vle - VIIe siècles), J. Gaudemet, B. Basdevant-Gaudemet (eds. and trans.), in: SC, vols. 353, 354, Paris 1989.	C. Patsch, <i>Zur Geschichte und Topographie von Narona, Wien 1907.</i>	P. Saint-Roch, <i>La pénitence dans les conciles et les lettres des papes des origines à la mort de Grégoire le Grand, Roma 1991.</i>	Ć. Truhelka, <i>Zenica und Stolac. Beiträge zur römischen Archäologie Bosniens und der Hercegovina, Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina 1, Wien 1893, 273-284.</i>	J. J. Wilkes, <i>Dalmatia, London 1969.</i>
Hinschius 1870	Les Constitutions apostoliques	Pedišić 1978	Sokolov 1896	Uhalde 2008	Zeiller 1906
P. Hinschius, <i>Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten in Deutschland, Berlin 1870.</i>	Les Constitutions apostoliques, Marcel Metzger (ed.), vol. 3: livres V - VIII, u: SC, vol. 336, Paris 1987.	I. Pedišić, <i>Novija rekognosciranja okolice Skradina i osvrt na ubikaciju Scardone, in: Noviji i neobjavljeni istraživanja u Dalmaciji, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 3, Split 1978, 63-68.</i>	P. Sokolov, <i>Tserkovnoimuschestvennoye pravo v Greko-Rimskoy imperii. (Opyt istoriko-yuridicheskogo issledovaniya), Novgorod 1896.</i>	K. Uhalde, <i>Juridical Administration in the Church and Pastoral Care in Late Antiquity, in: A New History of Penance, A. Firey (ed.), Leiden-Boston 2008, 97-120.</i>	J. Zeiller, <i>Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie, Paris 1906.</i>
James 1983	Limouris 1987		Šišić (ed.) 1914	Vego 1980	
E. James, <i>Beati pacifici: Bishops and the Law in Sixth-Century Gaul, in: Disputes and Settlements: Law and Human Relations in the West, John Bossy (ed.), Cambridge 1983, 25-46.</i>	G. Limouris, <i>L'œuvre canonique de Denys le Petit (VIe s.), Revue de droit canonique 37, Strasbourg 1987, 127-135.</i>	Percival: <i>A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, vol. 14, P. Schaff, H. Wace (eds.), Buffalo-New York 1900.</i>	F. Šišić (ed.), Zagreb 1914.	M. Vego, <i>Iz historije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1980.</i>	
Jeličić 1984	Loening 1878		Škegro 2007a	Vismara 1937	
J. Jeličić, <i>Tragovi ranokršćanske arhitekture od izvora do ušća rijeke Cetine, in: Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka (Znanstveni skup - Sinj 1980.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 8, Split 1984, str. 169-180.</i>	E. Loening, <i>Geschichte des deutschen Kirchenrechts. Bd. 1: Das Kirchenrecht in Gallien von Constantin bis Chlodovech, Strassburg 1878.</i>	W. M. Plöchl, <i>Geschichte des Kirchenrechts, Bd. 1: Das Recht des ersten christlichen Jahrtausends: Von der Urkirche bis zum großen Schisma, Wien-München 1953.</i>	A. Škegro, <i>The Diocese of Ludrum (Ecclesia Ludroensis), Historical contributions 32, Zagreb 2007, 9-23.</i>	G. Vismara, <i>Episcopalis Audientia: L'attività giurisdizionale del vescovo per la risoluzione delle controversie private tra laici nel diritto romano e nella storia del diritto italiano fino al secolo nono, Milan 1937.</i>	
Klaić, N. 1967	Marin 1998	Pontal 1990	Škegro 2008	Vismara 1995	
N. Klaić, <i>Historia Salonitana Maior, Beograd 1967.</i>	E. Marin, <i>Narona vom 6. bis zum 9. Jahrhundert, u: Domum tuam dilexi. Miscellanea in onore di Aldo Nestori, Città del Vaticano 1998, 543-560.</i>	O. Pontal, <i>Clercs et laïcs au Moyen Âge d'après les statuts synodaux, Paris 1990.</i>	A. Škegro, <i>The Diocese of Muccurum (Ecclesia Muccuriana) in Dalmatia, Arheološki vestnik 59, Ljubljana 2008, 291-303.</i>	G. Vismara, <i>La giurisdizione civile dei vescovi nel mondo antico, u: La giustizia nell'alto medioevo (secoli V - VIII), Spoleto 1995, 225-251.</i>	
Klaić, V. 1912	Moser 1997	Puljić 1999	Škegro 2009	Vogel 1952	
V. Klaić, <i>Episcopatus Ludrensis u Dalmaciji (532), Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva 12, Zagreb 1912, 314-315.</i>	T. Moser, <i>Die patristische Zinslehre und ihre Ursprünge: Vom Zinsgebot zum Wucherbot, Winterthur 1997.</i>	I. Puljić, <i>Stolac - sjedište kasnoantičke biskupije. Sarsenterensis, in: Stolac u povijesti i kulturi Hrvata, (Humski zbornik 4), Zagreb-Stolac 1999, 93-116.</i>	A. Škegro, <i>Naronitanska biskupija (Ecclesia Naronitana), Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno nasljeđe 23, Mostar 2009, 7-34.</i>	C. Vogel, <i>La discipline pénitentielle en Gaule des origins à la fin du VIIe siècle, Paris 1952.</i>	